

İdris-i Bidlîsî'nin

II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları

Vural Genç*

İdris-i Bidlîsî's Letters to Bayezid II and Selim I

Abstract ■ This article focuses on important unpublished correspondence (cited, however, in a number of publications) of İdris-i Bidlîsî dispatched to Ottoman sultans Bayezid II and Selim I. Two letters were addressed to Bayezid II and the remainder to Selim I. While the correspondence sent to Bayezid was personal in nature, those dispatched to Selim exhibit similar qualities to correspondence regarding the activities of Kurdish chieftains sent to Selim by Bıyıklı Mehmed Paşa, Şâdî Paşa and Şeref Han Bidlîsî. This article, rather than providing an in-depth analysis of the letters, concentrates on providing English-language translations and thus making this unique information available to a wider audience. Considering the scarcity of available resources relating to Bidlîsî, it can be seen that the first two letters dispatched to Bayezid II comprise important information about the life of Bidlîsî not available anywhere else. Those dispatched to Selim also carry valuable details in comparison to Selim Şâh-nâme – our unique source regarding the reign of Selim – and thus demonstrate the importance of the texts.

Keywords: İdris-i Bidlîsî, Bayezid II, Selim I, Shah Ismail, Qızilbash, Kurdish chieftains, Ottomans, Safavids.

Giriş

I. Selim'in tahta çıkışının ardından Mekke'deki serüvenine son verip İstanbul'a gelerek padişahın himayesine giren İdris-i Bidlîsî'nin (1457–1520) bu dönem

* Mektupların yayınlanması konusunda beni teşvik eden ve analiz edilmeleri sürecinde katkılar sunan hocam Prof. Dr. Feridun M. Emecen'e, metinlerde geçen şahıs ve yer isimlerinin tanımlanmasında yardımlarını esirgemeyen Mustafa Dehqan ve Abdullah Demir'e teşekkür ediyorum.

boyunca her ne kadar bürokratik ve diplomatik yönü daha çok ön plana çıksa da sufilik, âlimlik ve ediplik onun esas kimliğinin önemli bir parçası durumundadır. Hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı bazı eserlerinde I. Selim döneminde giriştiği siyasi faaliyetlerden rahatsızlık duyduğundan bahsederek kendisini eleştirmesine bakılırsa, daha çok kalemi ve yazdıkları ile tanınmak istediği anlaşılır. Öyle ki muhteris bir bürokrat ve tarihçi kimliğiyle “Acem” olmanın kendisine verdiği özgüvenin bir yansıması olarak “söz bostanının eşsiz bülbülü” olduğunu ifade edecek kadar övünmesi bir ölçüde bu sebebe dayanır. Bidlîsî'nin bütün külliyatı dikkatle okunduğunda kendisini döneminin ulema ve şuarası arasında rakipsiz gördüğü, övünme konusunda aşırıya kaçıp bazen de mütevazı olmaya çalışarak bunu dengelemeye çalıştığı dikkatlerden kaçmaz. Aslında bu tavrında pek de haksız sayılmazdı. Tebriz ve Şiraz gibi İran'ın önemli kültür merkezlerinde içinde bulunduğu muhit, dönemin seçkin sufi ve ediplerinin oluşturduğu zengin entelektüel çevre ile olan yakın ilişkisi onu güçlü bir kalem haline getiren ana faktördü. Tebriz'de medrese yıllarında iken bazı eserleri istinsah etmekle başladığı bu kariyerini hayatının sonlarına dek sürdürdü. Kitap okuma ve yazma, şartlar ne olursa olsun asla vazgeçmediği bir şeydi. Bütün hayatı yolculuk halinde geçmesine rağmen Tebriz'den ilk olarak İstanbul'a geldiğinde, 1511'de Mekke'ye gittiğinde, Çaldıran sonrası Tebriz'e tekrar döndüğünde hatta “Kürdistan memleketlerindeki” askeri ve siyasi faaliyetleri boyunca yanında sürekli kitaplar taşıdı. Aldığı eğitimin ve sahip olduğu dünya görüşünün neticesi olarak medrese yıllarından hayatının sonlarına değin tasavvuf, tarih, edebiyat, tıp gibi çeşitli dallarda birçok eserler kaleme aldı, tercüme faaliyetlerinde bulundu.

Onun geride bıraktığı bu yazılı külliyatın önemli bir kısmını da hiç kuşkusuz mektupları oluşturur. Bidlîsî 12. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İran'da neşvünema bulan ve İlhanlı ve Timurlu dönemlerinde ise Atamelik Cüveynî, Vassâf ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin tarihlerini model haline getiren edebi inşa tarzı geleneğinin takipçisi idi.¹ İnşa ettiği bütün metinlerde ve diplomatik yazışmalarında bu tarzı kullanarak kaleminin gücünü göstermeye, bu sayede kendisini ayrıcalıklı bir konuma getirmeye çalıştı. Bir taraftan Herat'ta Hüseyin Baykara'nın münşiliğini yapmış olan Hâce Abdülhây'ın inşa ekolünü benimserken diğer taraftan da Timurlu sarayındaki münşileri çok yakından takip etmişti.² Bu edebi

1 Bu edebi inşa tarzının İran'daki gelişim seyri için bkz. Julie Scott Meisami, “History as Literature”, *Persian Historiography*, ed. Charles Melville, London-New York 2012, s. 1–56.

2 Vural Genç, “Acem'den Rum'a”: İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481–1512)” (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 72,74.

inşa tarzı ile hem İran'da Akkoyunlu himayesinde iken hem de Osmanlı himayesinde iken birçok mektup ve fetihname kaleme aldı. Osmanlı himayesinde iken kaleme aldığı mektuplarından bir kısmı daha sonraki dönemlerde Osmanlı divan bürokrasisinde münşi/kâtip sınıfının yetiştirilmesi amacıyla birçok münşeata defalarca kopyalandı. Mektuplarından örneklerin yer aldığı münşeat sayısının fazlalığı bu durumu izah eder. Kendisine ait münşeati, doğrudan şahsî mektuplarından değil, aynı zamanda münşiliğini yaptığı Akkoyunlu sultanlarının Osmanlı, Memlûk ve Hint hükümdarları ile olan ve kendisinin bizzat münşi olarak kaleme aldığı mektuplardan oluşur.³ Bunların dışında İstanbul'da henüz saray çevresinde iken çeşitli dostları ve yakınlarına yazdığı kısa mektupları arasında İran'daki dostlarına gönderdiği mektupları da bulunuyordu. Bunlara Mekke'den döndükten sonra yeni hamisi I. Selim'e kendi durumuna dair gönderdiği kısa mektupları da eklemek gerekir. Ayrıca tazarru'nâme/şikâyetnâme formunda Akkoyunlu sultan ve şehzadeleri ile II. Bayezid'e, şehzadelerine, saray erkânına ve Şah İsmail'e yazdığı kasideleri, birer manzum mektup niteliği taşımasından dolayı önemlidir.⁴

Bidlîsî'nin bütün mektupları, içinde bulunduğu zengin entelektüel çevre ile olan ilişkilerini resmetmek için eşsiz veriler sunar. Onun mevcut mektupları arasında bu yazının da konusunu oluşturan içeriği ve üslubu açısından en ayırt edici olanları II. Bayezid ve I. Selim gibi bir dönem himaye gördüğü kimselere yazmış olduğu mektuplarıdır.⁵ Bu makalenin konusunu oluşturan ve hepsi Farsça olan yedi adet mektubun ilk ikisi II. Bayezid'e gönderilmiştir. Diğerlerini ise Çaldıran Savaşı sonrasında I. Selim'in gönüllü elçisi ve "irşad edici" gezgin bir vaiz sıfatıyla⁶ bulunduğu "Kürdistan memleketlerindeki" faaliyetlerini, Kürt ümerâsı ile olan ilişkilerini detaylı bir şekilde anlatan, yer yer casuslarının raporları ile beslediği beş adet uzun rapor oluşturur.

3 İdris-i Bidlîsî, *Mecmû'a-i Münşeat*, İÜ. Nadir Eserler Ktp., F 906.

4 Bu mektuplar ve kasidelerden Bidlîsî'nin biyografisi içinde bahsedilmiştir. Ayrıntılı için bkz. Genç, "Acem'den Rum'a".

5 Şah İsmail için kaleme aldığı manzum mektup da bu kategoriye dâhil edilebilir. Ancak bir başka çalışmada değerlendirildiğinden söz konusu mektuba burada tekrar değinilmeyecektir. Ayrıntılı için bkz. "Şah ile Sultan Arasında Bir Acem Bürokratı: İdris-i Bidlîsî'nin Şah İsmail'in Himayesine Girme Çabası," *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 46 (2015), s. 43–75.

6 "Benim gibi hakir bendelere bu taraflardaki bütün melik ve hâkimlere irşad ve nasihat etme fırsatını vermişti." T SMA. nr. E 8333/2.

Bu makalede yapılmak istenen şey, mevcut mektuplar ve raporlar üzerinden tekrar bazı tarihi tartışmalara girmekten ziyade fiziksel özellikleri, kaleme alındıkları tarihler gibi kısa bazı bilgilerin ardından onların Farsça'dan Türkçe'ye tercümelelerini araştırmacıların dikkatine sunmaktır. Bahsi geçen mektuplar Bidlîsî ile ilgili doktora çalışmamızda kendi dönemleri içinde bir değerlendirmeye tabi tutulduğundan⁷ burada bunlar tekrar edilmemiştir. Bu mektup ve raporların Türkçe çeviri metinlerinin yapılmasını elzem kılan husus ise bunlardan bir ikisinin daha önce kısmî çevirilerinin bulunması, bu özet çevirilerin ise kullanılamayacak derecede hatalar içeriyor olmasıdır. Bu mektuplardan I. Selim dönemine ait olan Farsça raporları, bizzat sahadaki birisi tarafından kaleme alınmış olmalarından dolayı birinci derecede kaynak niteliği taşımaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde (TSMA) bulunan ve bir kısmı Bacque-Grammont tarafından yayınlanan Bıyıklı Mehmed Paşa ve Şadî Paşa'nın Şeref Han Bidlîsî'nin casuslarının getirdiği raporlara dayandırdığı bilgiler ile birlikte değerlendirildiğinde Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ve Şadî Paşa'nın, Şeref Han ve İdris-i Bidlîsî'nin casus ağundan beslendiği ve haberleri birbirinden ayrı olarak merkeze rapor ettikleri rahatlıkla görülecektir.

a) II. Bayezid'e Yazdığı Mektuplar

Bidlîsî'nin II. Bayezid'e yazdığı iki Farsça mektubundan ilki TSMA. E. 3156 numarada kayıtlıdır. 19 satırdan oluşan mektup güzel bir talik hat ile yazılmıştır. Sonunda her hangi bir tarih taşımamasına rağmen Bidlîsî'nin hacca gitmek için II. Bayezid'ten izin istemesinden hareketle 917/1511 yazında İstanbul'dan ayrılmadan bir müddet önce yazıldığı düşünülebilir. Dua ve II. Bayezid'in elkabı ile başlayan mektup, Bidlîsî'nin hac serüvenine ve ailesine dair başka yerde bulunmayan birkaç detay taşınması bakımından önem arz eder.

Bidlîsî, II. Bayezid'e yazdığı ikinci ve son mektubunu ise Mekke'de iken kaleme aldı. Haccının ardından Mekke'ye yerleşen Bidlîsî, bu tarihlerden itibaren İran tarafı ile olan bağlantılarını kurduğu ve Şah İsmail'in resmi davetini alıp buna olumlu cevap verdiği vakitlerde II. Bayezid adına da bir mektup kaleme aldı. TSMA. E. 5675 numarada kayıtlı olan mektubun sonunda tarih yoksa da 1511 yılının son günlerinde Kahire'de olduğuna bakılırsa mektup Mekke'de 1512 yılının başlarında yazılmıştır. İlkine göre daha uzun olan bu mektup 44 satırdan oluşmaktadır ve güzel bir talik hatla kaleme alınmıştır. Şikâyetnâme niteliği

7 Mektuplar ve raporların Bidlîsî'nin biyografisi içerisinde değerlendirilmesi için bkz. Genç, "Acem'den Rum'a".

taşıyan mektup Bidlîsî'nin II. Bayezid'in sarayında gördüğü muameleyi detaylı olarak anlatan birinci elden kaynak niteliğindedir. Hem mektuba başlık niteliğinde seçtiği ayet hem de içerik metne tam bir “manifesto” havası verir. Bidlîsî'nin saray elitlerinden gördüğü kötü muameleyi derc ettiği mektubu *Heşt Behişt*'in mukaddimesinde aynı konuda verdiği bilgilerden daha detaylıdır. Bu da mektubun önemini arttırır. Mektubun özet bir çevirisine Faik Reşit Unat'ın bir makalesinde yer verilmişse de burada yer alan bazı hatalı çevirilerin yanlış bilgileri ortaya çıkardığı dikkatli okuyucunun gözünden kaçmaz.⁸

b) I. Selim'e Yazdığı Mektuplar

Bidlîsî'nin Selim'e gönderdiği beş adet detaylı mektup/raporu Çaldıran Savaşı'ndan sonra 1514 yazı ile 1516 baharı arasında padişahın doğu siyasetinin aktif bir uygulayıcısı olarak “Urmi'den [Urmiye] Uşni'ye [Uşneviye] Âmid-i Mahrûsa'dan Malatya'ya ve Şirâz hududlarına kadar olan bütün Kürdistan memleketlerinde” faaliyet yürüttüğü esnada kaleme alınmış ve gönderilmiş raporlardır. İçeriklerinden de anlaşılacağı üzere Şeref Han Bidlîsî'nin casuslarına dayanarak gönderdiği Farsça raporlar⁹, yine Bıyıklı Mehmed Paşa ve Şadî Paşa'nın casus ağlarına dayanarak merkeze gönderdikleri raporlarla aynı tarihlere denk gelmektedir. Başka bir ifadeyle Bidlîsî, Şeref Han, Bıyıklı Mehmed Paşa ve Şadî Paşa ile aynı zamanlarda faaliyet yürütmüş, onlarınkinden daha kapsamlı raporlar kaleme

8 Bunlardan birkaçına değinecek olursak Unat'ın makalesinde yer alan “bilakis benim kitabımı bir takım belagat ve feshattan habersiz Türklere, yüksek ihсанlarla mal ettiler.” ifadesi Farsça cümlelerin anlamını vermez. Burada Bidlîsî'nin kastettiği husus kendi kitabı dururken belagat ve feshattan yoksun bazı Türklerin (İbn-i Kemâl kastediliyor) kitaplarının el üstünde tutulmasıdır. Çevirinin doğrusu şöyle olmalıdır: “Belki bu fakire rağmen belagat sahibi beliglerden olmayan bazı Türklerin tarih kitaplarını yüce inamlar, sınırsız bağış ve ziyetlerle el üstünde tutup imtiyazlı konuma getirdiler. Yine “Hamdolsun o kuttai tarikler benim mukadder rızkımı da kesmeye muktedir değillerdir.” cümlesi Bidlîsî'nin muhatapları için “kuttai tarik” ifadesi kullandığı şekilde son derece yanlış bir bilgiyi ortaya çıkarır ki mektupta geçen “ikta” kelimesinin “kutta” şeklinde okunması buna yol açmıştır. Doğrusu şöyle olmalıdır: “Allah'a şükürler olsun ki onların gücü ancak bu fakirin ikta ve timarını kesmeye yeter; bu fakirin rızkını kesmeye asla yetmez.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Reşit Unat, “Neşri tarihi üzerinde yapılan çalışmalara toplu bir bakış,” *Bellekten*, VII, 25 (1943), s. 198–199.

9 Şeref Han'ın Selim'e gönderdiği dört adet rapor için bkz. Jean-Louis Bacque-Grammont ve Chahryar Adle, “Quatre lettres de Teref Beg de Bitlis (1516-1520) Études turco-safavides, xi,” *Der Islam*, LXIII, 1 (1986), s. 90-118.

almıştı. Hepsi Farsça olan bu raporlar birer tarih taşımaları da muhteviyatından hareketle şöyle bir kronolojik sıralama yapılabilir:¹⁰

TSMA. E. 8333/3: 41 satırdan oluşan bu Farsça rapor talik hatla kaleme alınmış olup Osmanlı ordusunun Haziran 1515'te Dulkadirli Alaüddevle'yi yemesinden hemen sonrasına tarihlenebilir. Zira raporda Bidlîsî, "Ansızın muzaffer ordunun fetih ve Alaüddevle ve onun tabilerinin yok edildiği, Yar Ali, Ulaş ve sair Kızılbaş ümerâsıyla olan savaşta birçok ümerâ ve askerinin emîrül-ümerânın eliyle helak olduğu haberinin duyulmasının yanında nüvvâb-ı kâmyâbın [Sultan Selim] hilafet merkezine geri döndüğü haberleri tevatür yoluyla ulaştı." ifadesiyle raporun yazılış tarihini verirken kendilerinin de Erciş ve Aladağ civarında Safevi birlikleriyle mücadele halinde olduğunu vurguluyordu. Padişahın Haziran 1515'te bizzat bu savaşa katılmaması, zafer haberini Göksun'da iken alması Bidlîsî'nin onu İstanbul'a döndüğü şeklinde yorumlamasına vesile olmuştu. Mevcut raporlar arasında daha erken tarihli gibi dursa da hemen belirtilmelidir ki raporun sonunda yer alan bazı ifadeler daha öncesinde Bidlîsî tarafından birkaç rapor daha yazıldığı ve Mevlana Muhammed Türkistanî vasıtasıyla gönderildiğini gösterir.

TSMA. E. 1019: Talik hatla kaleme alınan rapor 95 satırdan oluşmaktadır. Diyarbekir'in alınmasına dair hazırlıkların anlatıldığı bu rapor Selim'in Alaüddevle'nin yenilgi haberini almasından sonra Haziran 1515'te İstanbul'a dönüş anlatısı ile başlar. Aynı yılın Eylül ayında Bıyıklı Mehmed Paşa'nın savaş hazırlıklarının anlatılıyor olması raporun tam tarihini tespit etmeye yardımcı olur. "Emîrül-ümerâya hükm-i hümâyûnun ulaştığı bu zamanda Âmid-i Mahrûsa'nın maslahatı için bu fakiri Kasım Bey, Cemşid Bey ve Sultan Ahmed Bey gibi birçok Kürt ümerâsıyla birlikte Palu serhadine gönderdiler. Bütün Kürdistan ümerâsı ve aşiretleri büyük bir gaza için davet edildi. Şaban ayının ortasında Paşa Beylerbeyi ferman gereğince hareket etti. Dulkadır, Kayseriye, Sivas ve diğer yakın bölgelerin ümerâ ve askerlerini etrafına topladı. İnşallahu Teâlâ Ergani ve Harpurt civarında Kürdistan ordusuna katılmış olacaklar" şeklindeki ifadeler Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'ya Diyarbekir'e gitmesi yönünde Selim tarafından gelen ferman ile Bidlîsî'nin Âmid'in zabtı noktasında Kürt beyleri ile olan görüşmelerini açıklar. Bu bilgilere göre rapor 1515 Eylül'ünden hemen sonra kaleme alınmış, *garib-igidi* bölüğünden vukuf sahibi Yusuf Ağa tarafından padişahın huzuruna arz edilmiştir.

10 Dijital çekim esnasında belgelerin sadece ön yüzleri çekilmesine rağmen arka yüzlerinde Bidlîsî'nin "arze-dâşt-e bende, kemterin-e duaguyân, ahkaru'l-fukarâ İdris" şeklinde imzası yanında mühür ve tarih taşıdığı da bilinmektedir.

TSMA. E. 6610: 79 satırdan oluşan raporun hattı taliktir. Bu raporda geçen Bidlîsî'nin “Şimdi Diyarbekir memleketlerinin büyük bir kısmı o yüce sultanın iktidar eline geçmiştir. ...Bu hakir fakirin Âmid-i Mahrûsa'nın fethinden sonra Bradost kavmi arasından Urmi'ye kadar giden elçisi geri gelmiş ve Âmid-i Mahrûsa'nın fethinin beşâretnâmelerini getirmişlerdi” ifadeleri bu raporun Âmid'in ele geçirildiği tarih olan Eylül 1515'ten hemen sonra yazıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca raporda Bidlîsî'nin bahar mevsiminde padişahın İran'a yöneleceği beklentisi ile bölgeye ilerleyişinden bahsetmesi tarihlemeye yardımcı olan bir diğer önemli kayıttır. Selim'in Kasım 1515'te (evâsıt-ı Şevvâl 921) Edirne'de iken Bidlîsî'ye gönderdiği mektupta Diyarbekir vilâyetinin büyük kısmının fetheadildiği haberini aldığı şeklindeki ifadeleri mektubun Bidlîsî'nin mektubuna verilen cevap olduğunu gösterir.¹¹

TSMA E.8333-1: 123 satırdan oluşan ve talik hatla kaleme alınan bu uzun Farsça mektup Bidlîsî'nin bölgedeki faaliyetlerini anlatan en detaylı raporlardan biridir. Bölgede faaliyete başladığı 1515 baharından Safevilerin Mardin'de yenilgiye uğratıldığı Haziran 1516 tarihine kadar yaşanan hadiseler anlatılır. Kürt beyleriyle yaptığı ittifak sonrasında Safevilerle yapılan savaş, Karahan'ın bu savaşta öldürüldüğünü söylemesine bakılırsa rapor Haziran 1516'dan bir müddet sonra kaleme alınmıştır. Zira Bidlîsî, bu raporun sonunda “eğer sonbahar ve kış mevsiminde âlemin sultanının uzun gölgesi, bu mücahitler topluluğunu kendi ikbal kanatları altına toplamazsa” ifadeleri ile padişahı sonbahar ve kış gibi bölgede görmek istediklerini vurgulayarak raporun 1516 Haziran'ından sonra tamamlandığını teyit eder.

Rapor, Nazmi Sevgen tarafından ilk olarak özetle çevrilmişse de dikkatlice incelendiğinde bu çevirinin birçok hatalı bilgiyi doğurduğu da görülebilir. Örneğin Sevgen bu raporu makalesinde TSMA. 8333/2 numaralı belge şeklinde takdim etmiştir. Daha açık bir ifadeyle 8333/1 ile 8333/2 numaralı raporları birbirleriyle karıştırıp içeriklerini bir diğerinin künyesi altında vermiştir. Çeviri özet ve geliş güzel yapılmış olup buraya sığdıramayacağımız kadar hatalarla doludur. Bunlardan bazılarını yer verecek olursak: Raporda geçen isimler geliş güzel okunurken bazıları ise hiç çevrilmemiştir.¹² Bu yanlış okunan yer ve şahıs isimleri dışında metnin dilini anlamamaktan kaynaklanan çeviri yanlışlıklarının yeni bir takım

11 Mektup için bkz. İdris-i Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, nşr. Hicabi Kırlangıç, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s. 284-285.

12 Melik Halil Eyyübi yerine Celil Eyyübi, Muhammed Beg Sasonî yerine Susullu Mehmet Bey, Harput hâkimi yerine Herat hâkimi, Ruha hâkimi yerine Daha hâkimi, Cezire yerine Harire,

uydurma bilgiler çıkardığı görülebilir.¹³ Bu haliyle Sevgen'in çevirisinin bilimsel araştırmalarda kullanılmaması gerekir.

TSMA E.8333-2: 133 satırdan oluşan rapor tıpkı diğer raporlar gibi talik hatla kaleme alınmıştır. Bidlîsî'nin Haziran 1516'da kaleme aldığı rapordan bir müddet sonra bu raporu yazıp gönderdiği düşünülmektedir. Haziran 1516 tarihli raporunda bütün Kürt ümerâsının padişahı bekledikleri, kendisinin de padişahın en geç sonbahara kadar bölgeye gelmesini beklediği yönündeki ifadeleri hatırlanacaktır. Bu defaki raporunda hiçbir haber alamadığını yazmasına bakılırsa bunu aynı yaz mevsiminde kaleme alıp yollamıştı. Zira söz konusu raporda geçen "Gerçi bundan önce bu hatırlatmayı tekrar etmeye rağmen hiçbir kabul ve red izi bu cihân-penâh dergâhtan zuhura gelmemişti. Bekleme süresi uzadı. Bu dergâhın muhlis taraftar ve hayırhahları, İran memleketinin aceze ve mazlumları hakkındaki sürekli devam eden ilgisizlik ve şefkatsizliklerinden dolayı ümitsizliğe kapılmış, din düşmanlarıyla iyi geçinmeye onlarla müdara etmeye başlamışlardı" ifadeleri bunu anlamamıza yardımcı olur. Bidlîsî bu raporunda da 1514-15 kışında giriştiği bazı faaliyetleri anlatıyordu.

Sevgen bu raporu da haliyle 8333/1 şeklinde takdim etmiştir. Çeviriye bir göz atıldığında onun da ilkinden farksız olduğu görülebilir. Her şeyden önce cümleler olduğundan daha fazla kısaltılmış, bazı bölümler tamamen atlanmıştır. Bu özet çeviride bunların yanında yanlış okunan yer ve şahıs isimleri¹⁴ ile uydurma bilgiler ortaya çıkaran yanlış çeviriler¹⁵ dikkatten kaçmaz.

Yegân Sultan yerine Vikan/Tegan Sultan bunlardan bazılarıdır. Bkz. Nazmi Sevgen, "Kürtler IV," *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, VIII (1968), s. 47-53.

- 13 Örneğin raporda geçen ve özel bir ad olan Dîv Ali ifadesi "Develi Kızılbaş ordusu" şeklinde okunmuş sanki böyle bir ordu varmış şeklinde yanlış bir bilgi doğurmuştur. Yine "casuslarımızın getirdiği haberler" ifadesinin "çavuşlarımızın raporlarına göre" şeklinde çevirisi söz konusu belgenin nasıl tahrif edildiğini göstermek için yeterlidir. Bkz. Sevgen, "Kürtler IV," s. 48-49.
- 14 Başuki yerine Maşuki, Cezire yerine Harire, Hizan yerine Herran ve Pazuki yerine Fazuki şeklindeki yanlış okumaları en dikkat çekenleridir.
- 15 Örneğin "Kürdistan ordusundan 4 kişi ile birlikte Kürd Şeref Bey şehit olmuşlardır." şeklindeki yanlış çeviri Şeref Han'ın bu savaşta öldüğüne dair bilgiyi ortaya çıkarır ki bu tamamen hatalı, metni anlamamaktan kaynaklı bir çeviridir. Bkz. Nazmi Sevgen, "Kürtler III," *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, VII (Nisan 1968), s. 61. Cümlenin doğru çevirisi şöyle olmalıdır: "Şeref Bey'in Kürdistan ordusundan 4 kişi şehit oldu." Yine dikkati çeken bir başka çeviri hatası da şöyledir: "Fakat Hint sultanlarının ilhanları ki Mehven zaferinden sonra Fars hududuna yerleştirilmişlerdir." Bkz. Sevgen, "Kürtler III," s. 58. İlk bakıldığında cümlede geçen "ilhanlar" ve Mehven" ifadelerinin "elçiler" ve "hümayun" kelimelerinin yanlış okunmuş versiyonları olduğu görülebilir. Sevgen "elçiler" ifadesini "ilhanlar" şeklinde okuduğu gibi "feth-i hümayün"

Ekler:

A. II. Bayezid'e Gönderilen Mektuplar

I

Bismillahirrahmanirrahim. *Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır.*¹⁶

Allah'ım sultanımızın kılıcını zamanın fitnelerinin kaynağı Yecüc'e karşı set yaptığın gibi, en kısa zamanda ve en uğurlu anda ona Rum beldelerinden bir belde aç! Onun cömert eline sulh sancağını ve sair iklimlerin kapılarının anahtarlarını büyük fetihlerle teslim et! Onun adalet ve ihsan gölgesini gözlerin görmediği kulakların duymadığı hatıra bile gelmeyen şeyleri onun zamanında görmeleri için tüm Müslümanların üzerinde sürdür! Hz. Muhammed'in, onun Ehl-i Bey'ti ve cennetleri müjdeleyen sahabelerinin şefaatiyle.

Kadim olan duacı, samimi bende günden güne artan devletinin devamı için dua merasimini takdim ettikten ve kutlu senayı arz ettikten sonra niyaz çehresini ve yalvarma yüzünü, azamet ve görkem dergâhına; yani Müşteri yıldızı [Bercis] ihtiramlı, güneş ihtişamlı, Zühal yıldızı doruklu, Merih-intikâm, nahid-kâm, kamer-intizâm, kevâkib-nizâmlı huddâmın felek alametli ve meleklerin yuvası olan eşğine koyarak,

Şiir

Hilafetin sığınağı, Allah'ın [yeryüzündeki] uzun gölgesi
Sınırsız inayetin ve teyidin mazharı
Allah'ın yardımıyla şahlığı almış kimse
Cihangirlik onun için bir mühürdür
Devlet onun destanlarından bir haberdir

ifadesini de "Mehven" şeklinde okuyarak adeta yeni bir savaş adımı gibi yansıtmıştır. Cümlelerin doğru çevirisi şöyledir: Feth-i Hümayûn (Çaldıran) zamanında Fars hududundan giriş yapan büyük Hind sultanlarının elçileri..."

16 وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ Kur'an, (3/126).

Felek ise onun eşliğinden bir varaktır

Keskin kılıcı, yüzü su renkli üzerine fetih suresi yazılmış bir levhadır

Öyle ki bilen ve keşif sahibi olan eskilerin kalem dilleri onun zafer alametleriyle konuştu. Halefler arasında 9. asırda gelen ve din işlerini tecdid eden [müceddid] ve Kaf'tan Kaf'a kadar bütün ülkeleri fethetmekle şöhret buldu.

Kutluluğun ve dönüp varılacak güzel yurdun kendisine olduğu (*tübâ lehum ve hunsu meâb*¹⁷) nüvvâb-ı kâmyâbın huzuruna [bu fakir şöyle] arz eder ki: Bu kadim duacı, samimi muhlis, *Yoluna gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır* manasına dayanarak Beytü'l-haram haremine gitmeye ve Seyyidü'l-enâm'ı *selam ve esenlik onun üzerine olsun* ziyaret etmeye niyetlenmişti. Bu duacı meşâ'ir-i harâm ve emâkin-i kirâmda isimleri mufassalan arz edilmiş olan fukaradan ve talebe-i ilimden bir kısım ashab ile hidâyet-fercâm olan devletin devamına ve onun tebaasına dua etmekle –ki bu kalbî dua cümle ahalinin hayır ve salahını içerir- iştigal etmeye, *İnsanlar arasında hacı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen argın develer üzerinde sana gelsinler*¹⁸ zümresine dâhil olmaya niyetlenmişlerdi. Buna dayanarak o padişahın kutlu bağışından, onun günden güne artan saltanatının hükümlerinden beklenen şey onun bütün bağış ve inamlara, kadim olan ihsan ve bahşişlere yakınlaşan icazet-i hümayunlarının bu ihlâs Kâbe'si eşliğinde oturanlara ve ihtisas kıblesinin duacılarına ulaşmasıdır. Zira bu hakir bendenin gamlı hatırı, eşin [e'yâl] ve çocukların ölümü ve bundan dolayı ortaya çıkan perişanlık ve ıstırap gibi zamanın musibetlerinden ve acı olaylar ve zorluklarından dolayı kırılmış, bu bendenin kanatları kırılmıştı. Yüce dergâhtaki o padişahın *Allah onu ziyadesiyle yükseltsin* merhametli bakışlarından umulan şey bu kırık kalplilerin hatırlarını ve bu bendelerin ahvalini telafi etmek yolunda uyulması icap eden fermanını sadır etmesidir ki bu duacı müreffeh duacıardan oluşan hususi bir güruhla yalvarma ve niyaz yüzünü Hicaz topraklarına çevirmişlerdir ve duaların kabul gördüğü ve cevaplandığı yerden saltanat günlerinin artmasını istemektedirler.

En kutlu zaman, felek iktidarlı sultandan, gamlı kimselerin hatırları için sevinç sermayesinin geldiği zamandır. Yani azamet ve görkem sahibi şahın dergâhından bu bendelere hediye kabilinden özgürlük menşurunun ulaştığı andır. Saltanat ve ikbal güneşi, kudret sahibi yaratıcının inayet maşrûğundan doğsun! Ve o güneşin

17 الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أَجَبَ (13/29)

18 وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (22/27)

nurları yalvarma ve yakarma vadilerinde bulunan geceleri zifiri karanlıkta olan kimseleri aydınlatın!

Muhammed, onun Ehl-i Beyt'i ve bütün sahabeleri adına. (TSMA, nr. E. 3156).

II

İşte bu, insanlara açık bir tebliğdir; hem bununla uyarılınsınlar hem O'nun ancak bir tek ilah olduğunun bilsinler hem de akıl ve vicdanı temiz olanlar öğüt alsınlar!¹⁹

Allahü Teâlâ onun hilafetinin gölgelerini ebedi kılınsın, adaletini yaysın! [satırın devamı silik]

... [silik] İslâm ve'l-Müslimîn

.... [silik] menâzımu'l-mülk ve'd-din

Sıdk-ı halasa yakın olan duayı, eksiksiz ve benzeri olmayan marifet ve ihtisas senasını hazerât-ı kâmkâr-ı kâmyâbın ikbal, haşmet ve azameti için takdim ettikten, yüce şanlı paşa ve vezirlere, hilafet mekânlı ehl-i iman sultanlarının sultanının mülk ve din işlerinin düzenleyicilerine sunduktan sonra onun cihanı süsleyen görüşlerine şöyle arz edilir ki: Bu fakir, Allah'ın yardımıyla hac yolunda ilerlerken evliya ve enbiya mezarlarından, bu güzergâhta bulunan ölü ve dirilere ait mevâkif-ı şerîfeden oluşan her kutsal mekâna varmış, Hazret-i Hüdâvendigâr'ın veda esnasında şifahi buyruğu ve yüce işaret gereğince Makâm-ı Şerîfi'de ve bütün din büyükleriyle olan görüşmelerde, özellikle de duaların kabul olduğu yer olan Kâbe-i Muazzama'da cihan sultanlarının hüdâvendigârı olan o sultanın güzel akıbeti, saltanat, hilafet, sıhhat ve ömrünün devamı için dualar edildi. Çünkü *verilen söz, sorumluluğu gerektirir*²⁰ ayet-i kerimesi bu hakir fakirin sürekli düşündüğü bir şeydir. Hakların unutulması ise kudret sahibi yaratıcının gazabına yol açar.

İkinci olarak küstahâne cürele şunu arz etmem gerekir ki: Sizin büyük vezirlerinizin ve naipelerinizin de malumudur ki bu fakirin, Sultan'ın eşğini öpmedeki iftiharî Beytül-Haram'ı ziyaret etmekte. Ancak o Hüdâvendigâr, bir müddet kalarak başlangıcından şimdiye kadar ki Osmanlı sultanlarının tarihlerini bir müddet

19 (14/52) هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

20 (17/34) إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

telif etmem yönünde bir kutlu ferman sadır etmişti. Allah'a şükürler olsun ki bana verilen bu görev imkân ölçüsünde yerine getirildi. Zamanın geçmesiyle [bu eser] o hilafet hanedanının güzel zikirlerinin yadigârı oldu. Şimdi oldukça kısa bir zaman içerisinde bu Heşt Behişt kitabının birkaç cildi etraf memleketlerde yayıldı ve şöhret buldu.

Hiç kimsenin güneşi balçıkla sıvanamaz.

Her ne kadar Hüdâvendigâr'ın bu fakire duyduğu muhabbet, merhamet ve inayet herkesin kıskançlığına yol açmışsa da hakirin gösterdiği cansiperane hizmetin karşılığında, Sultan'dan kendi padişâhâne himmetine yaraşır inayetler ve zamanın yegânesi olan böyle bir telif esere yakışan ödüller zuhur etmedi. Bu göreve başladığım zaman makam, mevki ve mali yönden bana vaat edilen ve bu noktada ümit verilen hiçbir şey yerine getirilmedi; bu ahde vefa gösterilmedi. Böyle bir telifin iki sene yedi ay süresi içerisinde bitirilmesinin ardından bile defalarca kötülük ve incitmeyi bu hakire reva gördüler. Bu fakire verilmesi kararlaştırılan inamları haksızca azaltıp, verilmesi icap eden ödüller yerine, bu duacıyı sınırsız zelilliklere duçar ettiler. Devlet erkânından bazılarının –ki hakikaten onlar devletin kötülüğünü isteyen düşmanlardı– yanlış yola sevk etmesi ve tahrik etmesiyle telifin aslını bin bir hakaret ile müellifin elinden alıp, müellifi red ve eziyet eliyle sultanın inayet nazarından düşürdüler. *Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın yahut aynı ile karşılık verin*²¹ ayet-i kerimesinin mazmununa göre hareket etmediler. Adalet ve cömertlik yolundan saptılar. *Allah aranızda hükmedinceye kadar bekleyin. O hâkimlerin en iyisidir.*²²

Onların bu umursamazlığı, bana yaptıkları sınırsız cevr ü sitemden dolayı Heşt Behişt kitabının dibâcesini -ki gerçekten de o padişâhâne olan sekiz tuhfenin tacının incisidir- bu fakir kendimde sakladım. Hamd ü salâvattan ibaret olan ve övülenin [memdûh] övene [mâdih] bulunduğu inam ve lütufların macerasının anlatıldığı dibâce, eğer [yaşanılan] gerçeklerle yazılacak olsaydı bu mürüvvet ve hilafet hanedanına layık olmazdı. Hazret-i Hüdâvendigâr, bazı ilahi latifeler ve gaybî ilhamların zuhurundan dolayı bu fakire yapılan zulümden ve eziyetten haberdar olup, onları hatırladı ve kendi mübarek sözleriyle bu fakirin mazlumiyetine ve suçsuz günahsız olduğuna kanaat getirdi. Büyük vezirler aracılığıyla öbür dünyadaki haklarımı kendisine helal etmemi istedi ki verdikleri zararları telafi [burada bir kelime silik olduğundan okunamadı] etsinler. Kitabın temize çekilmesi

21 وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا (4/86)

22 حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (7/87)

için gönderilen Sultan Mehmed'e ait olan cildini alıp, hediye olarak Tatar hanı Mengri'ye²³ gönderdiler. Bu fakir büyük bir hastalığa yakalandıktan sonra, bu fakire reva gördükleri sözünde durmama ve zulümlerin telafisi yoluna gitmediler. Belki bu fakire rağmen belagat sahibi beliglerden olmayan bazı Türklerin tarih kitaplarını yüce inamlar, sınırsız bağış ve ziynetlerle el üstünde tutup imtiyazlı konuma getirdiler.

Şiir

Ey hüma kuşu! Şeref gölgeni tutilerin çaylaklardan az olduğu memleketlere düşürme!

Aşırı ısrarım ve isteğimin neticesi olarak hac izni bana verildiği zaman bu duacıyı mescit imamları ve hatiplerine dahi reva görülmeyecek bir muameleyle, zelil ve aşağılanmış bir şekilde gönderdiler. Ulemaya mutat olarak uygulanan teşrifatı tamamen iptal ettiler. Bu fakirin yıllarca süren fakirlik ve yoksulluğuna rağmen bu sefere yöneldiğim yani Allah'ın ve Resul'ünün evine yöneldikten altı gün sonra bu fakirin timar ve iktasını geri aldılar. Şer'ın bir yıllık geliri bu fakire verilmesi gereken, kanaat edenler içinse iyi bir gelir olan bu timar ve ikta mahsulâtını başka birisine tahsis ettiler. Bu fakiri kendi hak ve gelirlerinden mahrum ettiler.

Doğrusu ömrünün en aziz on yılını, o hanedanın güzel anılarını ve cömert izlerini yaşatmaya sarf eden birisinin hak ettiği mükâfat bu muydu? Bu hangi saltanat ve şeriat kanununda yazılmıştır?

Allah'a şükürler olsun ki onların gücü ancak bu fakirin ikta ve timarını kesmeye yeter; bu fakirin rızkını kesmeye asla yetmez. *Allah kullarına lütufkârdır, dilediğini rızıklandırır.*²⁴

Basiret ve itibar gözlerini açacak olurlarsa göreceklerdir ki rızık kapılarının bu fakirin yüzüne kapatılmasından altı gün sonra, mülk ve divanü'ş-şân işlerinde meydana gelen büyük değişimler aslında [ilahi] menşeli acayip ve hayret verici bir uyarıcıdır. *Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez.*²⁵ *Ulemânın eti zehirlidir.*

23 Kırım hanı Mengli Giray Han. Bkz. Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (2002), XXV, s. 450–458.

24 اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ (42/19)

25 إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ (13/11)

İDRİS-İ BİDLİSÎ'NİN
II. BAYEZİD VE I. SELİM'E MEKTUPLARI

Şimdi Hakk Teâlâ ulema ve fukaranın rızıklarını kendi cömertlik hazinesine yazmış, o hazinenin anahtarlarını ise zamanın sultanlarının eline vermiştir. Bu fakir, kendi maişetimin zarureti için bütün memleketlerin mülûkunun ve fazilet ehli erbabının beğenisini kazanmış olan Heşt Behişt kitabını, bundan sonra dibace ve mukaddime ile süsleyecek, yaşadığım gerçeklikleri ise olduğu gibi kitabın hatimesine ekleyeceğim. Şikâyetimi, zamanın bütün sultanları ve bilginlerine aşikâr edeceğim. Sultanın yüce hatırına ağır gelmesin! Çünkü Mekke-i Şerife'de birkaç kişi bu Heşt Behişt kitabını şimdiden temin etmiş durumdadır. Bunlar Hint ve sair memleketlere götürmek istiyorlar.

Dibâcesiz ve hatimesiz kitap eksik sayılır. Rum'da bazı kimselerin yanında kalmış olan kitabın birkaç nüshasının dahi dibâcesi ve hatimesi yoktur. Aynı şekilde Hazine-i Âmire'deki müsveddeler de dibâcesiz ve hatimesizdir. Dibâce ve hatime eklendikten sonra elbette Rum'a da gönderilecektir. Şimdi gelecek nesillere bir hatıra, zamanın bir yâdigârı olarak kalsın.

Reva gördükleri onca kötülük ve eziyetten sonra içine düştüğüm bu zelillikle hazerâtın ve mehâdimin bu fakire nefretle baktıkları o canibe gelmem imkânsızdır. Gerçekten o adil padişahın istenilen şey bu fakirin izlediği yolu izleyerek gelmeleri ve yakınlarına kavuşmaları için evlatları ve yakınlarına izin vermesidir. Eğer bu ayrılığı ve gurbeti bu fakire reva görececek olurlarsa mukaddes mekânlarda, Allah'ın dergâhında inleyip feryat edecek, dua elimi açacak ve bu kavuşmaya engel olacaklara beddua edeceğim.

Hadis-i sahihte kat'-ı sıla ile ilgili buyurduğu gibi: *Allah'ım sana bağlanana kendine kavuştur, senden kopanı da kopar. Mazlumun [bed]duasını almaktan sakın! Zira onunla Allah arasında bir perde yoktur. İyilik ve doğruyu başarılı kılan Allah'tır, dönüş ancak onadır.* (TSMa, nr. E. 5675).

B. I. Selim'e Gönderilen Mektuplar

I

Huve'l-fettâh

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *And olsun Zikir'den sonra Zebur'da da: "Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştık.*²⁶ İşte bunda, (bize) kulluk eden bir kavim için bir mesaj vardır.²⁷ Onlar: *Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş! derler.*²⁸ Ya Rab! Bu doğru ayetlerin hürmeti ve Seyyidü'l-Mürselin'in Allah'ın salâvatı onun üzerine olsun ruhaniyetinin hakkıyla, feth-i mübînin alametleri her daim en güzel yardımcıının [ni'me'l-mu'in] yardımıyla o din sultanlarının sultanının, o yeryüzü hüsrevlerinin hüdevendigârının ve mücahitlerin meliklerin şehinşahının Allah onu yardımla aziz kılsın ve gelmesi yakın zaferle sevindirsin her hakir kulunun zafer sancağının nasb edicisi olsun. Allah'ın [ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr] güzel desteği ve yardımının uğuruyla o basiret sahibi padişahın Allah onu desteklesin nusret ve cihangirlik sancağının, şeriatının merhamet ve mülâtefet güneşliğinin zafer gölgesi bütün insanlığın özellikle de İran memleketinde yaşayanların dahası bütün Müslüman memleketlerin ahalisinin başının üzerinde açılsın. Kulların Rabbi'nin hakkıyla.

Senin fikir ve tedbirin fetih sancağıyla yoldaş olmuş

Senin ordun saf saf gelip katılan meleklerdir

Hakk dininin yardımı istediğinde

"Allah sana yardım edecek" sözünü melekler ve meliklerden işit

Bu hakir bende, canını feda eden bu kul, halis ve sadık kulluğunu yeniden arz etmesi vesilesiyle cömert ve lütufkâr Rabb'in desteğiyle günden güne artan ve nimet olmasından dolayı şükredilmesi gereken bu yeni fetihleri tebrik etmeyi ve yeni gerçekleşen sınırsız fetihleri müjdelemeyi lüzumlu görmüştür.

26 (21/105) وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرُثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

27 (21/106) إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ

28 (39/74) وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَّهُ وَأَوْثَقْنَا الْأَرْضَ نَنْبِؤًا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

Şiir

Benim diyarımda senin lütuf fezanın dışında şükür yuvasından söz kuşu uçmaz

Onun kutlu toprağının her zerresi şükür kervanının karargâhı olan güneş gibidir

Süleyman'ın mazharı olan [sultanın] İskenderlik alametlerini ortaya çıkaran, Müslümanların bu hüsvinin yüce himmet adımlarını sağlamaştıran [fetih] müjdelerinin birbiri ardına gelmesi, muzaffer alaylarının en uzak arzu ve maksadına ulaşacağı günlerin devam etmesi için halis duaları takdim ettikten sonra [sultanın] güneş gibi parlak olan görüşlerine arz edilir ki; geçmiş zamanlarda İslâm'ın kuvvetlendirilmesi temennisi ve şer'-i şerîfin yardım bulması ve zulüm ve günahların ortadan kaldırılması arzusuyla imkânım ölçüsünde o İslâm'ın sığınağı olan dergâhta bir müddet risale ve haber yazarak küstahane bir şekilde ama muvaffakiyetle hizmetlerde bulundum. Yaratıcının yardımını ümit ederek bir pervane gibi kendimi sultanın meclisindeki muma teslim ettim. Doğrusu yüce himmetin uğuru ve birbiri ardına gelen desteklerle Acem memleketlerini zapt etmeye ve sultanın âlemi ıslah etme ve Benî Âdem'in arzularını yerine getirmeye yönelme konusundaki müjde dolu istimalenâmeleri ve menşurları bu tarafa ulaşıyordu. Bu cömert vaatlerin alametleri Allah'ın yardımını bulmuş orduyu *Allah onları desteklesin* zındık [zenâdika] ve mülhidlere [melâhide] karşı gazaya göndermesiyle tevarüd ve tevatür ediyordu. Gelen bu haberler Azerbaycan ve Irak memleketlerinin en uzak noktalarına türlü tedbirle ulaştırıldı. Ama ilahi hikmet gereğince ilahi takdirin önüne geçemediği bazı tedbirlerin başlangıcından dolayı mülayim olmayan bazı suretler ortaya çıktı. *Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür* ayetini hatırlattı.²⁹ Bu beyitle kendisini teselli ediyordu ki;

Arapça

Etrafında kan akmadığı sürece yüce şeref edna olandan kurtulamaz.

Şiir

Muhammed bir gecelik Mi'rac'ı bulana kadar

Yüz binlerce can yağmalandı

Musa [Kelîmullah] göz sahibi olana kadar

Yüz binlerce çocuğun başı kesildi

29 وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ (2/216)

Ağzı mühürlü ve hikmetle örtülü *Rumlar, yenildi. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir*³⁰ sırrının hakikatının ortaya çıkmasıyla, büyük ümerâ ve muzaffer ordu ile düşmanı bertaraf etme noktasında birleşme ve ittifak konusunda müşavere edildikten ve onlarla görüş birliğine vardıldıktan sonra gayb ordularının desteğiyle zaferle sonuçlanacak girişimlerde bulunuldu, bütün devlet ayanı tarafından görkemli hazırlıklar yapıldı. Muzaffer ordunun kalbi, yeniciler, sipahi oğlanları, silahdârlar ve bölük adamları [merdom-e bölük] gibi has eşik mülazımları, dergâhın has gulamları ve dilâver civanların toplanması ve bir araya gelmesiyle güçlendi. Süreyya yıldızına benzeyen bir güruh beylerbeyinin *Allah onu muvaffak etsin* zafer alametli sancağın altında da tamamen bir araya geldiler ve üzerlerine düşen ve yapmaları gereken vazifeleri yerine getirdiler. Tüfekçiler düşmanı helak eden hastalıkları, hızlı giden kurşun elçileriyle düşmanların canına ulaştırdılar. Ordunun sağ kanadı, Karaman beylerbeyinin ve mücahit Anadolu sipahilerinin gelişile intizamlı bir şekilde toplandı. Sol kanatta ise Kürdistan ümerâsı ve melikleri toplandı. Bu hakir fakir [İdris-i Bidlîsî] kendi aralarında ittifakları olmayan ve her biri kendi başına hareket eden Kürtleri bir araya getirmek için bu güruh arasında dairenin merkezindeki hakir bir nokta gibi durarak Kürdistan ümerâsı ve ileri gelenlerinin sancak ve âlemlerinin bir araya gelmesine sebep oldu. Dergâhın bu kulunun sağ yanında, yanında ümerâ ve mülük güruhundan Sultan Halil Eyyübî³¹, Muhammed Bey Sasonî³², Bekir Bey Bohtî³³, Kasım Bey Eğilî³⁴, Muhammed Bey Zirki³⁵, Şah Ali

30 الم غَلَبَتِ الرُّومُ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَاعٍ بَيْنَ 30(1)-(30/2)-(30/3)

31 Hisnikeyf hâkimi, Şah İsmail'in damadı Melik Halil Eyyübî. Bkz. Mustafa Dehqan, *Index to Sharaf-nâma*, (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2015), s. 50; Ömer Lutfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," *İÜİFM*, XV, 1-4 (1953-1954), s. 307.

32 Hazzo beyleri olarak bilinen Sason Kürt ümerâsından. Muhammed Bey b. Ali Bey Sasonî. Bkz. Şeref Han Bidlîsî, *Şerefnâme: Tarikh-e Mufassal-e Kurdistan*, nşr. V. Veliaminof Zernof, (Tehran: Intisharat-e Esatir, 1377), I, s. 193; Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," s. 307.

33 Bu Kürt mîrinin adına ilk olarak 1527-28 tarihli bütçe cetvelinde rastlanır. Bkz. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," s. 307.

34 Mirdâsî beylerinden Eğil hâkimi Kasım Bey b. Şah Muhammed Bey, Çaldıran'dan sonra Eğil'in yönetimini ele geçirdi. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 182; Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," s. 307.

35 Derzinî Kürt ümerâsından Muhammed Bey b. Emîr Hamza. Babasının Şah İsmail'in emriyle Derzinî beyliğinde bulunmasının ardından Muhammed Bey Sultan Selim'e itaat etti. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 239; Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," s. 307.

Bey Merdisî³⁶, Emîr Sarımoğlu Kasım Bey³⁷ ve Nasır Bey Süleymanî³⁸; sol kanatta Bidlîs hâkimi Şeref Bey³⁹, Hızan hâkimi Davud Bey⁴⁰, Şah Veled Bey Süleymanî⁴¹, Ahmed Bey Atâkî⁴², Sultan Ahmed Hacûkî⁴³ ve kardeşi İsfahan Bey⁴⁴ kendi süvari ve piyade tabileri ve mülazımlarıyla duruyorlardı. Bu bende de bu mülûk taifesi arasında çavuşluk vazifesini ifa ediyor, ordunun saflarını düzenlemek ve onları bir araya getirmekle meşgul oluyordu. Zira bu başına buyruk Kürtler arasında hükümleri icra etmek ve önemli işlere nizam vermek ilim ehli kimselerden ve dervişlerden

- 36 Mirdâsî ümerâsından Çermük hâkimi. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 190; Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307.
- 37 Mukrî beylerinden Kasım b. Sarım Bey b. Seyfeddin Mukrî. Babası Sarım Bey topraklarını ele geçirmek için ordu gönderen Şah İsmail'e karşı çok fazla mücadele etti. Sonunda Kürdistan'ın diğer ümerâsıyla birlikte Sultan Selim'e katıldı. Bkz. *Şerefnâme*, I, 289. Ayrıca 1527–28 tarihli bütçe cetvelinde “Kasım Sarım Kürd” cemaat-i müteferrika listesinde yer alır. Bkz. Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 320.
- 38 *Şerefnâme* bu dönemin en şöhretli Nasır Bey'i olarak Cezire beylerinden Nasır Bey b. Şah Ali Bey'den bahseder. Bkz. *Şerefnâme*, I, 126. Ancak bu bey de Süleymanî beylerinden değil, Cezire beylerindedir. Dolayısıyla burada geçen Nasır Bey b. Süleymanî'den tam olarak kimin kast edildiği anlaşılamamıştır.
- 39 Bidlîs hâkimi Şeref Han Bidlîsî. Bkz. Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307.
- 40 Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307.
- 41 Süleymanî Kürt ümerâsından, Kulp ve Batman beylerindedir. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 265, 269; Dehqan, *Index to Şaraf-nâma*, s. 62; Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307.
- 42 Zirkî ümerâsından Ahmed Bey b. Mîr Muhammed Zirkî; Atak hâkimi. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 245; Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307.
- 43 Süveydî beylerinden olup Çaldıran'dan sonra Genc ve Hançuk'un idaresine getirilmiştir. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 257; Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307; M. Mahfuz Söylemez ve Abdullah Demir, *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası (Nüfus ve İskân)*, (Bingöl: Bingöl Belediyesi Yayınları, 2010), s. 19. Kanuni dönemine ait bir mühimme defterinde de Gence (Genç) hâkimi şeklinde geçmektedir. Bkz. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951–952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, nşr. Halil Sahillioğlu, (İstanbul: İrcica, 2002), s. 155. Ayrıca 957–958 (1550–1551) tarihli bir sancak tevcih defterinde “Sultan Ahmed Bey” hala Gence (Genç) hâkimi olarak geçmektedir. Bkz. Feridun M. Emecen-İlhan Şahin, “Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957–958 (1550–1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri,” *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri*, XIX, 23 (Ankara: 1999), s. 86.
- 44 Süveydî beylerinden İsfahan Bey de Çapakçur'un idaresine getirildi. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 257; Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 307; Söylemez-Demir, *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası*, s. 19. Kanuni dönemine ait bir mühimme defterinde Çapakçur hâkimi şeklinde geçer. Bkz. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951–952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 155.

beklenir [bu onların işidir]; birbirlerinin emir ve hükmüne hiçbir zaman tabi olmayan hâkim ve meliklerin işi değildir. Savaş esnasında doğrusu sol kanattaki güçler kendilerini çok az gösterdi. Kızılbaşların zulüm ve zorbalığı Kürdistan emirlerinde kuvvet ve takat bırakmamıştı. Dulkadırlılar ve tecdid edilmiş ulufecilerden [ulufeci-yi mücedded] olan etraftaki bazı birlikler büyük emîr Pir Hüseyin Bey Çemişgezekî⁴⁵ ile birlikte o tarafın yardımına koşular. Savaş ateşinin alevlenmesi esnasında düşman askerleri *Allah onları mağlup etsin* top ve tüfek korkusundan dolayı mücahitler ordusunun kalbini yenip zafer elde etme konusunda oldukça ümitsizdiler. İki parçaya ayrıldılar ve tüfek darbelerinden dolayı kıvrım kıvrım iki kat oldular. Karahan-ı rûsiyâh⁴⁶ [kara yüzlü Karahan] Diyarbekir ümerâsiyla ve kendi hassa mülazımlarıyla mücahitlerin sağ kanadına Hüsrev Paşa ve Karamanlıların karşısına doğru hücum etti. [Kızılbaşlar] muzaffer orduya büyük bir darbe vurdular. Yiğitçe bir çarpışma meydana geldi. Ama Allah'ın yardımıyla Karahan savaş esnasında helak toprağına düştü. Pirecuk hâkimi Veli Han Bey Akkoyunlu'nun evlatları, Harput hâkimi Saru⁴⁷ ile mülhid reislerinden diğer bir kaçı cehenneme kavuştular. Onlardan olup tekrar bir araya gelerek birlikler oluşturan ve bir pusu fırsatı bekleyen bazı kuvvetler de nihayet hezimete uğramış, Berriye⁴⁸ tarafına kaçmışlardı. İhtiyatı elden bırakmamak adına onların takibinden vazgeçildi. Sol kanatta yer alan Bağdad hâkimi Kanğurul Sultan⁴⁹,

45 Çemişgezek hâkimi. Bkz. Barkan, "H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," s. 306.

46 Diğer adıyla Kara Beg. Safevilerin Diyarbekir hâkimi Ustaclu Muhammed Han'ın kardeşidir. Çaldıran Savaşı'nda ağabeyinin ölümü üzerine Şah İsmail tarafından Karahan lakabı verilerek Diyarbekir hâkimliğine getirildi. 922/1516 senesinde Mardin'deki Koruk Tepede Bıyıklı Çavuş olarak bilinen Mustafa Paşa ile giriştiği savaşta öldürüldü. Bkz. Qadi Ahmad bin Sharaf al-Din al-Husayn al-Husayni al-Qumi, *Khulasat al-Tawarikh*, ed. Ehsan Eshraqi, (Tehran: Muassasa-ye Intisharat va Chap-e Danishgah-e Tehran, 1383), I, s. 132; *Tarikh-e Qizilbashan*, Kitabkhane-ye Melli-ye Malek, 6284, s. 114.

47 Harput hâkimi Saru Şeyh aynı zamanda Harput *tiyuldari*. Bkz. Kioumars Ghereghlou, "Cashing in on land and privilege for the welfare of the shah: Monetisation of *tiyül* in early Safavid Iran and eastern Anatolia," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 68 (1) (Budapest: 2015), s. 121.

48 Göyünç, arşiv belgelerinde Ruha ile anılan (Ruha ve Berriye) bu yer için Suriye sınırları içerisinde uzanan düzlük tanımlaması yapmaktadır. Bkz. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), s. 41.

49 Qadi Ahmad "Kankara Sultan Rumlu" şeklinde yazar. Bkz. *Khulasat al-Tawarikh*, I, s. 356; *Selîm Şâh-nâme*'de Kangır Sultan olarak geçer. İdris-i Bidlîsî, *Selîm Şâh-nâme*, AE. Frs. 810, s. 50; *Tâcü't-Tevârih*'te ise Kayğır Sultan şeklinde geçmektedir. Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, (İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1279), II, s. 314.

Ruha hâkimi Durmuş⁵⁰, Cuka Sultan⁵¹ ve Hemedan ve Kelhurân hâkimi Yegân⁵² Kürdistan ordusunun üzerine hücum ettiler. Tüfekçilerle karşı karşıya gelmekten ve onlarla savaşmaktan vazgeçip Çaldıran Savaşı'nda uygulandığı üzere hücum etmekle yetindiler. Bu hakir fakir dua ellerini kaldırıp her an nebevî hadis ve sünnet gereğince *Sonra kendilerine yardım da edilmez*⁵³ ayetini okuyor ve kınından çekilmiş keskin kılıç gibi ellerini sallıyordu. Düşman birlikleri Kürdistan ordusunun; bu tarafın bir safına yaklaşınca bu fakir bir fırsat elde edip Şeref Bey, Davud Bey ve Ahmed Bey Atâkî'yi düşmanlarla savaşması için tahrik ve teşvik etmişti. Onlar savaşın ortasına öyle mertçe hücum ettiler ki eğer o hamle biraz daha önce ya da sonra gerçekleşmiş olsaydı kesin yenilgiyle sonuçlanacaktı. Doğrusu yiğitçe savaştilar. Mîr Şeref'in birkaç dilâver adamı bu esnada birçok mızrak ve kılıç darbesiyle yere düştü. Sol kanatta bulunan bütün Kürt emîrleri mertçe işler başardılar. Bu arada savaş meydanında çok az zaman buldukları halde Yegân ve Cuka [Sultan] yanında *kurçilerden* bir birlik ve Tekelülerin bir kısmı helak toprağına düştü. Melik Halil Eyyübî, Muhammed Bey Zirkî ve Bekir Bey Bohtî de bu savaşın ortasında sol kanada karşı mertçe yürümüş, lanetli Göke Sultan bunların eliyle helak olmuştu. Birçok mülhid serdarının başını getirdiler. Kasım Bey Sarımî, Atâk hâkimi Alihân⁵⁴ı helak edip onun mührünü emîrül-ümerâya [Bıyıklı Mehmed Paşa⁵⁵] getirdi. Bu mahalde Dulkadrlılar birkaç

50 Durmuş Han b. Abdi Bey Şamlu. Şah İsmail'in en yakın adamlarından birisi olup, şehzade lalalığı yanında Kum vilayetinin hâkimliğine de getirilmiştir. Çaldıran Savaşı'nda Ustaclu Han Muhammed ile düştüğü ihtilaf ile bilinir. Han Muhammed Ustaclu'nun kardeşi Karahan ile birlikte Şah İsmail tarafından Âmid'in muhasarasına gönderilmiştir. Bkz. Ghiyas al-Din b. Humam al-Din Khvandamir, *Habib al-Siyar*, (Tehran: Intisharat-e Khayyam, 1380), IV, s. 555; *Khulasat al-Tawarikh*, I, s. 140. Durmuş Han aynı zamanda Ruha *tiyuldardır*. Bkz. Ghereghlou, "Monetization of *tiyül* in early Safavid Iran and eastern Anatolia", *Acta Orientalia*, s. 119.

51 Çuha Sultan Tekelü. "O, İskender şanlı Hakan (Şah İsmail) zamanında Kelhur hâkimi idi. Dîv Sultan Rumlu'nun öldürülmesinden sonra beylerbeyi oldu." Bkz. *Tarikh-e Qizilbashan*, s. 56.

52 Yegân Sultan Tekelü. "Bu kavmin saygın emîri Yegân Bey, İskender alametli Hakan'ın tahta cülusunun başlarında büyük bir emîr idi." Bkz. *Tarikh-e Qizilbashan*, s. 56.

53 $\text{ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ}$ (3/111)

54 Bidlîsî, Atak hâkimi olarak raporlarında genelde Ahmed Bey'den bahsetmesine rağmen ilk olarak burada Alihan'ın adını verir. Ayrıca ne *Şerefnâme*'de ne de H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli'nde Atak hâkimi olarak Alihan'ın adına rastlanmaz. Diğer taraftan Kanuni dönemine ait bir mühimme defterinde Alihan Bey'den Kulb hâkimi şeklinde bahsedilir ki Kulb hâkimlerinin Zirkî değil de Süleymanî Kürt ümerâsından olması bu bilgiyi tartışmalı hale getirir. Bkz. Bkz. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihlî ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 155.

55 Diyarbekir (Kara-Hamid) beylerbeyi. Bkz. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri," s. 306.

hata yapmışlardı ki bu hataları muzaffer ordunun kalecilerinden [kal‘eciyan-ı sipâh-ı mansûr] birçoğunun helak olmasına ve Kürdistan [ordusunun] yardımsız kalmasına neden olmuştu. Kürtlerin birçoğu düşmanın hücumları sonucu helak oldular. Aynı şekilde Şeref Bey’in adamlarından birisi bedenine aldığı on sekiz darbeye rağmen halen savaşıyordu. Ancak yardım alamadığından dolayı şehit oldu. Hâsılı sol kanatta olan bu topluluk öyle cansiperane savaştı, öyle mertçe hizmetlerde bulundu ki Rumî ümerâ özellikle de bu tarafın serdarları olan Ahmed Bey Karaçinoğlu⁵⁶ ve Ahmed Bey Çavuş⁵⁷ bizzât buna gözleriyle tanıklık etmişlerdi; Kürtlerin güzel çabalarını görüp kabul etmişlerdi.

Bu savaştan sonra tevatür yoluyla ulaşan haberlere göre; Çayan⁵⁸, Dîv Ali⁵⁹ ve diğer kılıç artığı ümerâ Kürdistan, Bidlis, Hizan vesaire yerlerde yağma ve katliamlar yapmak, Kürdistan yolundan hücumla geçerek Karahan’ın imdadına yetişmek için Tebriz’den çıkmış Kürdistan’a doğru geliyorlardı.⁶⁰ Zafer bulmuş ordu böyle bir fethi gerçekleştirince Emîr Şeref, Emîr Davud, Sason hâkimi Emîr Muhammed ve Mîr Muhammed Zirkî Kürdistan askerleriyle Sultan Halil Eyyübî’ye yoldaş olup Hısnıkeyf’i ele geçirmek için harekete geçtiler. Hısnıkeyf Diyarbekir’in derbendi konumunda olduğu için hareket ettikten on altı gün sonra kılıç darbesiyle ve devlet-i kâhirenin uğuruyla Hısnıkeyf’in şehir surlarını (şehir-bend) zapt ettiler. Ancak şehirde bulunan Kızılbaş ayanı ve destekçileri kalenin üstüne çıkmış, onu muhkem hale getirmişlerdi. Velâkin Allah’ın yardımıyla ve de devlet-i kâhirenin uğuruyla kale de fethedilecektir. Ergani Kalesi bu arada muhafızlarının aşığı inmesiyle fethedildi. Pirecuk⁶¹ Kalesi’ni de teslim ettiler. Mardin Kalesi’nin en alt tabakası da hizmetçilerinin eline geçti. Kalenin üst tabakasının

56 Selim’in Kemah’ı almasından sonra ilk atadığı sancak beyidir. Bkz. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010), s. 158.

57 Harput’un ilk sancak beyi Çavuş Ahmed Bey. Bkz. Barkan, “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri,” s. 306.

58 Muhammed Bey Sofracı Ustaclu diğer adıyla Çayan Sultan Ustaclu. “Lala Hüseyin Bey’in azledilmesinden sonra İskender şanlı hakanın emîrî’l-ümerâsı (vekil-i şâh) oldu. 930 senesinde ise bu dünyadan göçtü.” Bkz. *Tarih-e Qizilbashan*, s. 115; *Khulasat al-Tawarikh*, I, s. 100.

59 Dîv Sultan Rumlu. Şah İsmail’in tahta cülusu esnasında onun yanında yer alan büyük emirlerden olup bir müddet Belh ve Sa’d Çukuru hâkimliği ve şehzade atabeyliği vazifelerini yerine getirmiştir. Bkz. Hurshah b. Qubad al-Husayni, *Tarih-e Ilchi-e Nizamshah*, ed. Muhammad Reza Nasiri-K. Haneda, (Tehran: Anjuman-e Asar va Mafakhir-e Farhangi, 1379), s. 62, 80.

60 Aynı olayı Şeref Han da casuslarının getirdiği bilgiye dayanarak merkeze rapor etmiştir. TSMA. E. 5818 numaralı belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont- Adle, “Quatre lettres de Seref Beg de Bitlis (1516–1520),” s. 108–109.

61 Birecik.

zaptı için Allah'ın yardımıyla toplar hazırlandı. Etraftaki fetihlerin tafsilatı, hem geçmişte hem de şimdiki halde gerçekleşen olayların niteliği bu tazarru'nâme-yi arz eden gibi, bendezaden Ebu'l-Mevâhib⁶²'in de malumu olduğu için o bu haberleri [diğer] bendelerin kulağına ulaştırılacaktır. Yine kendi haddini aşarak küstahlık adımını arz dergâhına atıp bazı harap işleri arz edecektir. Umulur ki bu cesaret ve edepsizliği affedilir.

Kimseye gizli değildir ki Allah'ın inayetiyle asâkir-i mansûrenin bu fethi öyle gerçekleşti ki Diyarbekir'de yenilgiye uğratılan ve zapt edilen bu muhalifler düşman ordusunun seçilmiş özel bir kolu idi. Bundan sonra memleketleri zapt etmek ve düşmanları yok etmek kolaylıkla mümkün olabilir. Bu din düşmanlarının zayıf hali muhbir ve casusların getirdiği haberler vasıtasıyla defalarca malumumuz olmuştur. İşte bu günlerde bu hakir fakirin, Tebriz havalisine, Urmî⁶³ vilayetine ve Bradost Kürt ümerâsı⁶⁴ arasına gönderdiği casusu haberleri araştırmış, Yusuf Bey Gazıkıran⁶⁵ ve Yusuf Bey Sultan Ahmed Bradost'un mektuplarını bu fakire ulaştırmıştı. Gelen bu mektuplara göre yolundan sapmış Şah İsmail, bu aralarda Sehend⁶⁶ ile Merend⁶⁷ arasında bulunan Eşkenber⁶⁸ Kelenber⁶⁹ Yaylağı'nda idi ve asker ve silahtan oldukça mahrum idi. Yanında 2–3 binden fazla savaşçısı yoktu. Diyarbekir ordusuna yardım için kudretli büyük emîrlerini ve ordusunu

62 İdris-i Bidlîsî'nin oğlu. Bkz. Genç, "Acem'den Rum'a": İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behîşt'in II. Bayezid Kısmı (1481–1512)" s. 300; Ebu'l-Mevâhib Çelebî için ayrıca bkz. İdris-i Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, s. 273.

63 Urmiye-İran.

64 Şeref Han'a göre Goran taifesinden olan Bradost ümerâsı Şehrîzol ve Urmiye civarında hüküm sürmekteydi. Sırasıyla Şah İsmail'e ve Sultan Selim'e itaatlerini bildirmişlerdi. *Şerefnâme*, I, s. 296–97. Hoca Sadeddin Bradost ümerâsının Urmi ve Uşni hâkimleri olduğunu yazar. *Tâcü't-Tevârih*, II, s. 300.

65 Yusuf Bey Bradost (Gazi Kıran b. Sultan Ahmed). Diğer Kürdistan ümerâsıyla Şah İsmail'e itaat ettiği zaman kendisine Targavar, Somay ve Dol nahiyesi ve kaleleri verilmişti. *Şerefnâme*, I, s. 276, 297.

66 Tebriz'in güneyinde yer alan bir dağ.

67 Tebriz'in kuzey batısında bulunan bir şehir.

68 Tebriz'in kuzeydoğusundaki Ahar'da yer alan bir dağa verilen ad. Qazvini bu konuda şunları yazar: "Ahar küçük ve havası serin bir şehirdir. Suyu Eşkenber Dağları'ndan doğan nehirden gelir. Hamd-Allah b. Ebibekr b. Muhammad b. Nasr Mustawfi Qazvini, *Nuzhat al-Qulub*, ed. Muhammad Debir Siyaqi, (Tehran: 1336), s. 83.

69 Ahar'ın kuzeyinde bugün Keleybar olarak bilinen etrafı dağlarla çevrili bir ormanın içindeki küçük kasabadır. Ilık bir havası vardır. Altından nehir geçen muhkem bir kaleye sahiptir. Bkz. *Nuzhat al-Qulub*, s. 84.

göndermek istiyormuş. Bu gayret ve ihtimamları mücahitlerin bazı askerlerine ve karavullarına karşı galip gelmeleri haberinin kendilerine ulaşması vasıtasıyla ortaya çıkmıştı. Endişe ettiğimiz husus onların Kürdistan'dan geçişleri esnasında Zâhid b. İzzeddin Şîr⁷⁰ gibi bazı fesat Ekrad ümerâsının tevazu göstererek onların askerlerinin geçişine yardımcı olması ihtimalidir. Daha önce de âlemin sultanının [Sultan Selim] uğuruyla bu fakir, Dergâh-ı Âli'den vardıktan sonra, benzedâde Ebu'l-Mevâhib'i Muharrem ayının ortasında⁷¹ üç gün için Kürdistan, Bohtî⁷², İmâdiye⁷³ ve Soran⁷⁴ taraflarına göndermişti. Emîrül-ümerâlar ile müşavere için İmâdiye hâkimi Sultan Hüseyin'e⁷⁵, Soran hâkimi Emîr Seyyid'e ve Emîr Şeyh Seydi'ye istimalenâmeler ve hüsrevane hilatlar gönderildi. Onlar da sadakatlerini ve kulluklarını gösterdiler. Bizimle yaptıkları ahd ü peymandan sonra Kızılbaşları Azerbaycan ve Irak geçitlerinden geçirip çabucak Diyarbekir'e ulaştıran yollarını öyle kapattılar ki o lanetli taifeden hiç kimse geliş gidiş yapamadı. Kendi adamlarını özür dilemek amacıyla emîrül-ümerânın [Bıyıklı Mehmed Paşa] yanına göndermişlerdi. Bohti ümerâsından Cezire hâkimi Emîr Bedreddin b. Emîr Şah Ali⁷⁶ ve amcası oğlu Emîr Seydi Ahmed bu fakirin oğlu mertebesinde olan Emîr Seyyid Ahmed ve oğlum Ebu'l-Mevâhib ile beraber İslâm sultanının ordusunun hizmetkârı ve taraftarı olduğunu göstermek için Kızılbaş ordusunun yolu üzerinde büyük bir ordu hazırlamış, Sincar-Tel'âfer vilayetine gitmiş, birçok Kızılbaş mülhidini katletmişlerdi. Bazılarını yaralamış, birçok mal ve ganimet getirmişlerdi. Bu cemaatin elde ettiği ganimetle geri döndüğü esnada ansızın Hemedan ve Irak tarafından, Hemedan hâkimi Yegân Bey üç yüz *kurçisi* ile ve diğer bazı emîrler de yaklaşık bin dört yüz askerle iki sancak halinde Bohti ordusu ve Emîr Seyyid Ahmed ile karşı karşıya geldiler. [Emîr Seyyid Ahmed'in] yanında iki yüzden fazla adamı yoktu. Mülhid ordusu ile bu cemaat arasında kaçınılmaz olarak savaş çıktı. Bendezâde yirmi *garib igidi*⁷⁷ birlikleri ve onların adamlarıyla ve emîrül-ümerânın

70 Şenbo Kürt ümerâsından Hakkâri hâkimi. *Şerefnâme*, I, s. 95.

71 Evasit-ı Muharrem 921/25 Şubat-6 Mart 1515.

72 Vilâyet-i Bohtî; Cezire beylerinin sahip olduğu vilayet. *Şerefnâme*, I, s. 97; Hoca Sadeddin Bohtî ümerâsı için "dârül-mülkü kadimleri Cezire-yi 'Umariyye'dür" demektedir. Bkz. *Tâcü't-Tevârih*, II, s. 301.

73 Bihadinân Kürt ümerâsından İmâdiye beylerinin hâkim oldukları topraklar.

74 Süleymanî Kürt ümerâsından Soran beylerinin hâkim oldukları topraklar.

75 İmâdiye hâkimi Sultan Hasan'ın oğlu. *Şerefnâme*, I, s. 109-110.

76 Dehqan, *Index to Sharaf-nâma*, s. 61.

77 Garib-yiğitler veya garib-oğlanlar"; bazı eski kaynaklarda gureba bölüklerine verilen ad. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Gureba Bölükleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (1996), XIV, s. 201-202.

[Bıyıklı Mehmed Paşa] mülazımlarından Mustafa Yaralu ve birkaç başka genç savaşçı ile beraber hareket ederek savaşa girdi. Üç defa mülhitler ordusunu yenilgiye uğrattı. Bohtî askerleri ve dergâhın gulâmları Kızılbaşlardan 150 kişiyi helak ettiler. Bu gaziler taifesinden 10–15 kişi de öldü. Bohtî mîrzâdelerinden birkaç muteber kişi de şehit oldu. Mülhid ordusundan birçoğu yaralanmış, hezimete uğramışlardı. Birçok çatışma meydana gelmişti. Öyle ki bendezâde [Ebu'l-Mevâhib] de beş yerinden yara almıştı. *Garib igidleri* de birçok kişiyi öldürüp, kesik başlarını getirdiler. Öyle ki Bohtî ümerâsının bu konudaki arzları [o tarafa] gönderilmişti. Bu olaylar yüzünden Bohtî ümerâsı ve Kızılbaşlar arasındaki kadim düşmanlık iyice pekişti ve tazelendi. Bu olaylardan sonra bendezâde [Ebu'l-Mevâhib], Emîr Seyyid Ahmed'i de yanına alarak emîrül-ümerânın [Bıyıklı Mehmed Paşa] yanına geldi. Onun [Emîr Seyyid Ahmed] yüz civarındaki civan adamını da emîrül-ümerânın yanına getirdi. Kızılbaşların kılıç artıkları Musul'da bir araya gelmişlerdi. Saltanat hilatı ve sancağını Emîr Seyyid Ahmed'e vermiş, bu fakirin bizzat adam göndererek istimalnâme ile emîrül-ümerânın yanına getirdiği bir kısım Rum ve Bedevî Arab ümerâsı (arab-ı berrî) İslâm sultanının gulamları zümresine katmıştı: Feyyâz bin Derrâc, Emîr-i ümerâ-yı Derrâcî, Emîr 'Ar'ar İzziye⁷⁸, Emîr 'Assâf benî Rebi'a, Emîr Salim benî Zeyd, Emîr Muhammed Fettah Bey benî Rebi'a, Emîr Muhammed benî Zeyd? Emîr Sam. Aşağı yukarı 2–3 bin süvari Bedevî Arab, Mîr Seydî Ahmed Bohtî beraberinde Musul'a gönderildiler. Fakirin diğer adamları da Diyarbekir ile Irak-ı Arab'ı birbirinden ayıran bir konumda bulunan öteki Arab ümerâsının delaletiyle gönderildi. Umulur ki Hakk'ın yardımı ve bu Arab ümerâsının rehberliği ve Kürdistan ümerâsının yardımıyla Bağdad'ın fethi kolaylıkla gerçekleşir. *Ve bu Allah'a göre zor bir şey değildir.*⁷⁹

Şimdi tekrar küstahlıkta bulunuyor ki ilahi desteklerin yardımıyla Acem ve İran memleketlerinin fetih başlangıçları için öyle hazırlıklar yapıldı ki bunun önünde duracak hiçbir engel görülemez. Sultanın hüsrevâne ilerleyişini ve yüce himmetini beklemenin dışında yapılacak bir iş kalmamıştır. Zira sultanın ümerâ ve askerleri her ne kadar makhur olan düşmanlarının iki katı ise de bu kutlu güruh fikir uyuşması ve müşavere tecrübesinden oldukça uzaktadır. O makhûrda yani Şâh-ı Gümrâh'ta var olan korkusuzluk, gözü kara ve safiyâne girişimin yanında, tabileri de kendi önderlerinin emir ve fikirlerine haddinden fazla bağlıdırlar ve

78 Bıyıklı Mehmed Paşa'nın bir raporunda 'Ar'ar Arab ve Gaziyye Arab şeklinde iki ayrı aşiret olarak geçer. T.S.M.A. E. 5879 numaralı belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 242–244.

79 وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (14/20)

ona uymaktadırlar. Kuşkusuz fikir ve sancak sahibi kimsenin isteği dışında ve fikirlerinin hilafında hareket eden bir topluluktan savaşıma ve düşmanları bertaraf etmede sorunlar çıkar. Çünkü araştırmacıların nezdinde de iyi bilinir ki Allah'ın azamet ve büyüklüğünün sayısız mazharlar arasında zuhuru, *ahadiyetül-cem*⁸⁰i [kesret-vahdet] ortaya çıkarır. Birlik ve vahdet için birden fazla toplayıcı ve kontrol altına alıcı olmadıkça Allah'ın azameti kendisini ortaya çıkarmaz. Sultanlar sultanı *Allah onu desteklesin ve askerleri arasında onu bütünleştirici kılsın* Allah'ın gölgesi olması vesilesiyle cem'iyet-i vahdet mazharıdır. Kuşkusuz ordu, Allah'ın gölgesi olan o sultanın gölgesi altında toplanmazsa, vahdet davasını Firavunî ulûhiyet ve rablik derecesine vardiyan bir kimseyle [Şah İsmail] savaşılamaz.

Şiir

Yüz ordu sahibi olmaktansa doğru bir tedbir sahibi olmak iyidir
Yüz komutan yerine hüsrevin tacının olması iyidir

Allah korusun eğer sonbahar ve kış mevsiminde âlemin sultanının uzun gölgesi, bu mücahitler topluluğunu kendi ikbal kanatları altına toplamazsa düşmanların, Şah-ı Gümrâh'ın [Şah İsmail], Bağdad ve Azerbaycan yolundan hücum etmesi, menzillerin uzak, yolların çetin ve havanın sert ve şiddetli olmasından dolayı bu taifenin yardımına geç yetişilmesi ihtimal dâhilindedir. Nitekim böyle bir olay bu sene meydana geldi ve önce zayıf olan ancak daha sonra gitgide kuvvetlenen bazı düşmanlar mücahitler ordusuna öyle zararlar verdi ki... Allah'ın yardımıyla düşmanların fesat izleri gayb âleminden öyle temizlendi ki hünerli tabibin birazcık şerbetine bağlıdır. Neden yapılan iş daha sonra çığnensin ve yapılmış iş yapılmamış bir hale getirilsin ki. Hayır neticeli Azerbaycan seferinden dönüş hikâyesi bu manayı doğrulamak için yeterli bir şahittir.

Umuyorum ki o dergâhın gulâmlarının haddinden fazla gösterdikleri çabaları bir daha heba olmaz ve bu kutlu fer, diğer hünerler gibi ümitsizlik ve nasipsizliğe yol açmaz. Gizli kalmasın ki defalarca ahkâm-ı hümayûndan sorularak teyit ettirilen sultanın cömert vaatlerine itimat etmek suretiyle bütün Acem meliklerine ve İslâm ehl-i 'ayânlarına müjdeler verildi. Bu vaatler verilirken ahitlerinize vefa edeceğiniz ümit edildi. *Verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*⁸¹ [Bu vaatler] bütün

80 Tasavvufta tevhidin mertebelerinden dördüncüsü.

81 إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا (17/34)

bekleyenleri ümitlendirdi. Umarım bu ümit içinde bekleyenlerin ümidi ümitsizliğe dönmez ve ümit ettikleri şeyi elde ederler.

Şiir

Muradını alamayanın ümitli bekleyişi ölümden farksızdır
Muradını hâsıl edince ölümden neden korkulsun ki?

Allah dilediğini yardımı ile destekler.⁸² Allah, büyük lütuf sahibidir.⁸³ (TSMA, nr. E. 8333/1).

II

Huwe

Allah'ım ona yardım edenlere yardım, düşmanlık edene düşmanlık et! Zafer alametlerini onun sancağıyla gerçekleştir! Dört halifeyi desteklediğin gibi onu da, Allah'ın onu sevdiği ve ondan razı olduğu bir şekilde destekle, düşmanlarını yok etmede bileğini güçlendir!

İslâm padişah ve hüsrevlerinin yüce hilafet saltanatlarının devamı ve ebediliği, Acem, Arab ve Rum sultanlarının hüdâvendigârı olan o hazretin adalet ve merhamet gölgesinin yayılması için dervişane olan alçak gönüllülük ve tazarru direklerini sağlamaştırıp düzelttikten, sadıkane olan dua rükünlerini tahkim ettikten sonra saltanat-ı bâhirenin erkânına ve devlet-i kâhirenin görüşlerine arz edilir ki; Allah'ın sünneti daima bu mana üzerinde cari idi ve öyle de cari olacaktır ki, Allah kendi kapısında oturan fakirlerin beyan dilini, ulema ve Allah dostlarının sadık lisanını kelime-i hakk ve kelâm-ı sıdkı hatırlatarak ve tekrarlatarak sürekli konuşturur. *Söz verme ve onu tutma bakımından kim Allah'tan daha doğru olabilir.*⁸⁴

Her ne kadar bu hatırlatma ve tekrarlatma [tezkir ve tekrir] arzu ve heves sahibi olanların istek avuçlarının aksinde, *akıbet (hayırlı son) takva sahiplerininindir*⁸⁵ hakikatinden gafil olan kendini beğenmişlerin muradının karşısında olsa da Hakk'ın vaatleri asla değişmez ki; *Bir de, kendilerine ilim verilenler. Onun (Kur'an'ın) hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona*

82 وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ (3/13)

83 وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (57/29)

84 وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا (4/122)

85 وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (28/83)

*inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, iman edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir.*⁸⁶

Allah'a şükürler olsun ki sahib-i zaman [padişah], basiret sahibi bir [nâkîd] araştırmacıdır, ihlâs ve sıdkın kıymetli cevheri onun zatında beğenilmiş ve kabul görmüştür.

Şiir

Eğer çemenzarın gençleri, bülbülün ah ü feryadından bizar olurlarsa, figanlarını arttırarak gülün kendi feryat ve figanını duymasını sağlarlar

Şimdi bu tazarru' nameyi arz etmekten kastım şudur: Daha önce de defalarca küstahlık ve cesarete bulunulmuştu ki ilahi nimetlere ve sınırsız gaybî desteklere *Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?*⁸⁷ manası gereğince şükretmekten dolayı Hakk Teâlâ'dan gelen tevfik ile İskenderlik makamında oturmak ve peygamber dininin desteğini almak İslâm'ın sahibine müyesser olmuştu. Onun yüce himmetine layık olan şey bu ikbal nimetini karşılamak, bu yüce ve azametli mertebeyi tekmil etmek için çaba sarf etmesidir. Çünkü hem Allah yolunda cihattır hem de Allah'ın rızasını ve kulların [ibâdullah] şükürünü kazanmaya yol açar. *Allah dilediğini yardımını ile destekler.*⁸⁸

Gerçi bundan önce bu hatırlatmayı tekrar etmeye rağmen bu cihân-penâh dergâhtan hiçbir kabul ve red izi zuhura gelmemişti. Bekleme süresi uzadı. Bu dergâhın muhlis taraftar ve hayırhahları, İran memleketinin aceze ve mazlumları hakkındaki sürekli devam eden ilgisizlik ve şefkatsizliklerinden dolayı ümitsizliğe kapılmış, din ve devlet düşmanlarıyla iyi geçinmeye onlarla müdara etmeye başlamışlardı. Lakin Allah'a şükürler olsun ki Muharrem ayının ortalarında⁸⁹ itaat edilmesi gereken fermanlar teşrifatlarla beraber bazı Kürdistan ümerâsına ulaştı. Ferman-ı hümayyunda bu İslâm memleketine olan şefkat ve merhamet bağlarının devam etmesi buyrulmuştu. [Bu durum] herkesi ümitlendirmiş, benim gibi hakir

86 وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (22/54)

87 أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً (31/20)

88 وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ (3/13)

89 Evâsıt-ı Muharrem 921/25 Şubat–6 Mart 1515.

bendelere bu taraflardaki bütün melik ve hâkimlere irşâd ve nasihat etme fırsatını vermişti. Her ne kadar daha önce ayet ve hadislerin delaletiyle, yüz yüze görüşülüp onlara hitap edilmişse de ondan sonra tehdit ve şiddette *Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet vardır*⁹⁰ manasına yakın olan fermanın gelişi [onlarda] gözdağı ve korku yarattı. Zira zayıf olan nefisleri önce gözdağı ve tehditle korkutmak daha sonra gelecek olan müjdelemelerden daha faydalıdır. Ekrad cemaatinin hükümleri ve teşrifatları beraberinde bu hakir bendeye gönderilmiş olan şefkatnâmede bu tarafın haberlerinin ulaştırılması emredilmişti. Bu talihsiz bendenin o yüce eşiğin hizmet ve mülâzemetinden ayrı kaldığı bu muhacirlik müddetinde ardı arkası gelmeyen bela ve tehlikelerin içindeyken avam ve havassı o hilafet dergâhına davet etmekten, ihlâs ve yücelikle herkese bu doğru yola girmeleri için rehberlik etmekten başka bir fikri ve zikri olmamıştı ve olmayacaktır da. Dost düşman herkesin ahvalini araştırıp bilgi toplamada zayıf ve kuvvetsiz olmasına rağmen mümkün merteye çabalarda bulunmuş, gerçeklikleri ve meydana gelen gelişmeleri içeren arıza ve mektupları [arze-daşt] defalarca göndermişti. Ama bunun size ulaştığına, sizden kabul veya red gördüğüne dair hiç bir haber bize ulaşmadı. Lakin birçoğu tevatür yoluyla ya da güvenilir casuslar vasıtasıyla ulaşan bazıları da bizzat müşahede ile öğrenilen gerçek haberlerden anlaşıldığına göre evvela Horasan'ın haberleri şöyledir: Mîrzâ Babür⁹¹, feth-i hümâyûndan [Çaldıran Savaşı] sonra huruç etmiş, Horasan memleketlerinin birçoğunu ele geçirmişti. Horasan'da bulunan Kızılbaş kavminden bir ferdi dahi Irak'a giremediler. Etrafa yayılan haberlere göre hepsi katl ve malları da yağma edilmişti. Bazılarının dediğine göre Emîr Bey Mawsillu⁹², Mîrzâ Babür'e tabi ve muti olmuştur. Musul şehrinin hâkimi olan oğlunun tavır ve davranışlarından öyle anlaşılıyor ki Şah o memleketi Bayat İli⁹³'nin reisine tevcih etmiş. Ama Emîr Bey'in oğlu Musul Kalesi'ni ona teslim etmiyor. Dolayısıyla o henüz hükümetinin idaresinin başına geçememiş. Kalesinde adamlarıyla birlikte oturuyor ve Ekrad'tan İmadiye hâkimi Sultan Hasan⁹⁴'a çok fazla yakınlık gösteriyor, iyi ilişkiler sağlıyor. Ama büyük küçük bütün Kızılbaşlar arasında Horasan halkı hakkındaki sözler şunlar: Şah, Horasan'ı Mîrzâ Babür'e bağışlamış ve kendi

90 وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ (57/025)

91 Şah İsmail'in 1511 yılında Horasan valisi olarak atadığı Timurlu şehzadesi.

92 Safevilerin Horasan valisi. Bkz. *Rijâl-e Kitâb-e Habib al-Siyar*, nşr. Abd al-Husayn Navai, (Tehran: Anjuman-e Asar va Mafakhire Farhangi, 1379), s. 12, 21, 28, 195, 240.

93 Metinde ایل بیاض şeklinde geçmektedir.

94 İmadiye beylerinden Sultan Hüseyin'in babası. O, Akkoyunlu hanedanının ortadan kalkmasından sonra Şah İsmail'e itaat etti. Şah, yönetmesi için Duhok, Tasinî ve Sindiyân nahiyelerini vermişti. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 109.

adamlarına orada kışlamalarını ve [daha sonra] Kirman ve Sistan yoluyla mülazemetine gelmelerini emretmiş. Irak ve Kirman taraflarına gelmek için Horasan'dan Sistân tarafına giden bir kısım birliklerin hepsi de yenilgiye uğratılmış. Kısacası bu güruhtan sağsalim dönen olmamış. Horasan Kızılbaş idaresinin dışında kalmış. Mîrzâ Bediüzzaman⁹⁵ in oğlunun⁹⁶ da Esterâbâd⁹⁷ civarında Yaka Türkmanı⁹⁸ arasında huruç niyetinde olduğu söyleniyor.⁹⁹ Mîrzâ Babür, Horasan memleketlerinin kendisinin tasarrufunda olduğunu bildirerek Kızılbaş'a itaat ve inkiyat etmeleri için Mâzenderân¹⁰⁰, Gilânât¹⁰¹, Fîrûzkûh¹⁰² ve Rustemdâr¹⁰³ hâkimlerine adamlarını göndermiş. Ancak adı geçen hâkimler [Kızılbaş'a] boyun eğmekten vazgeçip, daha önce onlara vermiş oldukları rüsum ve vergilerden şimdi imtina etmişlerdir. Artık onların [Kızılbaşların] hükümlerine aldırış etmiyorlar. Erdebil makberelerini yağmalamış olan Mîrzâ Muhammed Taliş¹⁰⁴ dışında Gilân'dan Şirvan'a kadar hiç kimse Şah'ın yanına gelmemiştir. Şah her ne kadar adı geçen melik ve hâkimlere mülâyemet gösteriyor ve istimaletnâme gönderiyorsa da hiç kimse ona itimat etmiyor, ilgi göstermiyor. Ama Şiraz ve Isfahan hududundan Diyarbekir'e kadar olan Kürdistan melikleri ve ileri gelenleri, tıpkı Acem meliklerinden Şiraz'a tabi olan Lar ve Hürmüz hâkimleri gibi bu süre içerisinde kadim desturları gereğince Şah'a

95 Sultan Hüseyin Baykara'nın en büyük oğludur. Babasının ölümünden sonra kardeşi Muzaffer Hüseyin Mîrzâ ile ülkeyi aralarında bölüştüler. Sultan Selim'in Tebriz'den dönerken yanında götürdüğü kişiler arasında Mîrzâ Bediüzzaman da vardı. *Rijâl-e Kitab-e Habib al-Siyar*, s. 14; *Tâcü't-Tevârih*, II, s. 283.

96 Muhammed Zaman Mîrzâ. Safevilerin bölgeyi ele geçirme çabalarına karşı oldukça mücadele etmiş, sonunda babası ile beraber Şah İsmail'e sığınmıştı. Bkz. *Rijâl-e Kitab-e Habib al-Siyar*, s. 16,19–20.

97 Kuzeybatı İran'daki modern Gorgân kentinin eski adı.

98 Hazar Denizi'nin ötesinde yaşayan Türkmenler.

99 Bu olayı konu edinen Bıyıklı Mehmed Paşa'nın casusunun raporu için bakınız. TSMA. E. 5674. Bu belgenin faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans les Safavides*, s. 148–151.

100 Hazar Denizi'nin güney kıyısında yer alan eyaletlerden biri.

101 İki Gilân yani Gilân-ı Biyapas ve Gilân-ı Biyapış. Rustemdâr (Fuman ve Reşt) Biyapas'ın Lâhican ise Biyapış'ın tahtgâhidir. Bkz. *Tarikh-e İlchi-e Nizamshah*, s. 212.

102 Semnan'ın kuzey batısında Damğan'ın ise güney batısında yer alan bir şehir.

103 İki Gilân'dan Biyapas'ın en büyük şehri. Gilân ile Mazenderan arasından yer alan bu şehirde İsmaililerin en büyük kalelerinden birisi bulunuyordu. Bkz. *Tarikh-e İlchi-e Nizamshah*, s. 212, 246.

104 Özbeklerle Merv civarında yapılan savaşlarda Kızılbaş ümerâsı arasında yer almıştır. Bkz. *Khulasat al-Tawarikh*, I, s. 49, 110; TSMA. E. 11996 numaralı belgeye göre "Emîrzâ Muhammed Taliş" emrinde 500 adamı olan Şah İsmail'in küçük emirlerindendi. Belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans les Safavides*, s. 178–181.

ne itaat etmişler ne de hediyeler göndermişlerdir. Feth-i hümâyûn zamanında Fars hududundan giriş yapan büyük Hint sultanlarının elçileri dışında hiç kimse Şah'ın dergâhına gelmemiştir. Hint elçileri de filler, zürafalar ve gergedanlar gibi hayvanlar ve bunların yanında Hint kumaşları getirmişlerdi. Irak'ta bir müddet kaldıktan sonra bu elçileri Tebriz'e getirdiler.

Huzistan tarafında ise haberler şöyledir: Muş'a evladı¹⁰⁵ Huzistan vilayeti tarafından hücum etmişler. Ekrad Kuhistanı ve Mâlemîr Loristanı¹⁰⁶ -ki Atabeklerin bakayasındırlar- hepsi Bahtiyârî¹⁰⁷ ve Aghîlî¹⁰⁸ aşiretleri ile serkeşlik ve asilikte ısrarcıydılar. Kızılbaşların tasallutu zamanında perişan bir vaziyette dağılmış olan Irak Loristanı ve Kelhur¹⁰⁹ da bir araya gelip kendi kadim yurtlarını ele geçirdiler. Kendi beldelelerinin yakınlarında büyük bir çaba sarf ederek savaşa ve mücadeleye devam ediyorlar. Irak'ta bulunan Kızılbaşların onları yenecek ve kontrol altına alacak kuvvetleri kalmamış. Azerbaycan ile Bağdad arasındaki Kürdistan'ın tamamı serkeşlik ve isyana başlamış durumdadır. Bu cümleden kendisini Şah'ın en yakınlarından birisi olarak gören Gaybullah Bey b. Zahir¹¹⁰ bile Şah'ın hizmetine ve huzuruna gitmemiştir. Bâşûkî¹¹¹ hâkimi Cihanşâh ve Hoftan kaleleri¹¹² nin hâkimi

105 Âl-i Muş'a: 12 İmamlardan İmam Musa Kazım'ın soyundan geldiklerini iddia eden bir hanedandır. Reisleri Seyyid Muhammed b. Fellah b. Hibbetullah 848/1444-45'te Huzistan'da mehdilik davasıyla ortaya çıkmış, bu hanedandan gelen yöneticiler hem Akkoyunlu hem de Safevi hükümdarları ile çatışmış, Irak, Fars ve Huzistan'ın büyük kısmını ele geçirmiştir. Michel M. Mazzaoui, *Paydayish-e Dawlat-i Safawi* (The Origins of the Safavids: Shi'ism, Sufism and the Ghulat), çev. Ya'qub Azhand, Tehran 1388, s. 146-149.

106 Mâlemîr: Loristan'daki iki hanedandan (Lor-e Bozorg-Lor-e Kuçek) Büyük Lor (Lor-e Bozorg) beylerinin 1155'ten 1424' kadar yönettikleri beyliklerinin merkezi olup Karun Nehri'nin 20 km. doğusunda yer alır. Bkz. Bertold Spuler, "Atabakan-e Lorestan", *Iranica*, (1987), II, s. 896-898.

107 Yazları Zardakuh dağlarını yaylak olarak kullanan ve kışları ise Huzistan düzlüklerinde geçiren Dez Nehri'nden Şuştar ve Râm Hormoz'a oradan batıda Dârân doğuda ise Şahr-e Kord'a kadar uzanan coğrafyaya yayılmış İran'ın en büyük iki göçebe aşiretinden birisidir.

108 Dehestan-e Aghili: Yerleşik ahalisini Bahtiyârîlerin oluşturduğu Şuşter kentine bağlı köy yerleşimlerinin hepsine birden verilen ad.

109 Pelengan, Derteng, Mahideşt ve Bane'de yaşayan birçok Kürt aşiretinin oluşturduğu konfederasyondur. Şeref Han bahsedilen coğrafyada hüküm süren beylerden Kelhur Kürt ümerâsı şeklinde bahseder. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 317.

110 Pelengân Kürt ümerâsından en meşhuru ve Kelhur hâkimi olup Şah İsmail'e bağlılığı ile bilinir. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 318.

111 İran'ın Kürdistan eyaletine bağlı Bijar ve Divandarreh kentleri arasında kalan bir yerleşim yeridir.

112 Hoftiyân veya Hoftizkân. Erbil civarında bulunan iki büyük kaledir ki Merağa yolu üzerinde olana Hoftiyân-ı Zerkârî derler. Bu kale altından ırmak geçen büyük bir dağın üzerinde yer alır. Diğeri ise Şehrizar-Erbil yolu üzerindedir ki buna da Hoftiyân-ı Sorhâb denilir. Bkz. Yakut

Mamo da [Şah'a karşı] muhalefet içerisindedir. Bu yakınlarda Emîr Sarım¹¹³'in evlatları ve adamlarından bazısı kalmış, kaleye sığınmışlardı. Fakirin Urmi'den geçişi esnasında kendi adamlarını mektuplarla birlikte bu hakir ve fakirin yanına göndermişler, olup biten olaylar hakkında haber sormuşlardı. Fakir, Hüdâvendigâr'ın [Selim], Kasım Bey bin Sarım hakkında buyurdıkları inayeti onlara da vaat ederek, koruma ve desteklerini sundu. Kendi adamlarını muhafaza etmeleri ve Kızılbaş hududuna taarruzlarda bulunmaları noktasında onlara yol gösterici oldu. Onların talimat ve siparişlerini Soran hâkimi Emîr Seyyid Bey ve Baban Ekradı ileri gelenlerine gönderdi. Böylece onların muvafakat alametleri de ortaya çıktı. Zira bu hakir fakir kutlu ordugâhından ayrılıp Urmi vilayetine gelmesinin hemen akabinde Şah İsmail'in Tebriz'e geldiği haberi de geldi. Şah, bu bendeyi kendi tarafına çekmek, mürted yapmak ve yolundan saptırmak için kendi divân erbabından [merdom-e divan] birisini bu fakirin ardı sıra Urmi'ye göndermişti. Bu fakir, o esnada Bradost ümerâsı akvamı arasındayken o kişilerin [Şah'ın divan adamları] cevabını Müslümanlığın gerektirdiği bir şekilde verdi. [Şah'ın] sipahilerinden birileri kendisini takip eder korkusuyla bu fakir Kürdistan'a girdi. Bradost ümerâsı özellikle de Yusuf İskender ve Yusuf Sultan Ahmed din ve devlet düşmanlarına muhalefette ve İslâm sultanlarının hüdâvendigârına olan halis ve sağlam kullukları noktasında müttefik kılındı. Genel olarak bu tarafın Ekrad ümerâsı Müslümanlık yoluyla bu fakirlerin sözlerine kulak veriyorlar. Neticede Bradost ümerâsı, Emîr Nasır Ustunî¹¹⁴, bir hayli kuvvet ve kudret sahibi olan Soran hâkimi Emîr Seyyid, Baban cemaati, Sarım Ekradı ve sair komşu Ekrad ile müttefik yapıldı. Çünkü bu cemaat Kızılbaşlardan çok fazla adam öldürüyor, yağma yapıp esir alıyorlardı. Bu yüzden onlar makul ve meşru bir yolla bu konuda birleştirildi. Bu fakir o huduttan geçerek İmadiye ve Cezire taraflarına yöneldi. Bazı haramî Kürtler yağma maksadıyla harekete geçmiş, bu fakirlere oldukça zahmet vermişti. Bu yüzden fakirin ve yol arkadaşlarının yürüyerek yola devam etmesine ve bitkin bir duruma düşmesine yol açmışlardı. Haliyle yol esnasında mecburi bekleyiş ve duraklama meydana

Hamavî Bağdadî, *Mu'cemü'l-Buldan* (Farsça Tercüme), (Tehran: Sazman-e Miras Farhangi-ye Kishvar, 1383), s. 303.

113 Emîr Sarımoğlu Kasım Mukrî.

114 Şeref Han, mukaddimesinde Ustunî beylerinden bahsetse de içeride bunlarla ilgili bilgi vermez. *Şerefnâme*, I, s. 10. Diğer taraftan Kanuni dönemine ait bir mühimme ve sancak tevcih defterinde Ustun, Diyarbekir vilayetine bağlı bir liva olarak geçmekte, Nur Ali Bey ise sancak beyi olarak belirtilmektedir. Bkz. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 155.

geldi. İmadiye hâkimi Sultan Hüseyin, Cezire hâkimi Şah Ali¹¹⁵ ve o hudutta bulunan diğer ümerâ ile kaynaştı. Hepsini âlemin hüdâvendigârına olan halis kullukları noktasında sabitkadem kıldı. Cuma ve cemaatin eda edildiği her yerde padişahın kutlu adına hutbe okutuldu. Bu şekilde Hizan ve Bidlis tarafına hareket etti. Meydana gelen vukuat ve ahval detaylı bir şekilde mükerreren nüvvab-ı kâmyâba [Selim] arz edildi. Bunun ardından Bradost ümerâsından gelen haberlere göre Urmi hâkimi Çerkes Hasan ile Bradost ümerâsı arasında Bradost ümerâsının Kızılbaşlara yönelik gerçekleştirdikleri yağma ve katliamları yüzünden ortaya çıkan çatışma iyice şiddetlenmişti. Şimdilerde *vekilü's-saltana* olan Çayan Sultan onlarla [Kürtlerle] hoşça geçiniyor yumuşak davranıyorsa da Ekrad ümerâsı bu yumuşaklık ve hoş davranmanın bir hile olduğunu anlamışlardı. Bradost ümerâsının tamamı, Emîr Seyyid Soranî, Baban cemaati, Sarım'ın adamları ve o civardaki diğer Kürtler Urmi hâkimiyle savaşa girmiş, bazı Kızılbaşları katletmişlerdi. Bu şikâyet ve olay Şah'ın kapısına gidince saltanat tahtına iki günlük mesafede bulunan bir yerde nasıl olurda itaatleri olan birkaç Kürt böyle bir küstahlık yaparlar diye kızarak harekete geçmiş, av bahanesiyle 5000 adam toplayarak Merağa¹¹⁶ ve Miyandub¹¹⁷ üzerinden Sulduz¹¹⁸'a gelmişti. Sulduz'dan bir menzil mesafede bulunan Bradost Kalesi ve toprakları üzerine; Kürtler üzerine asker göndermiştir. Bradost Kürtleri Şah'ın bu hile ve tuzağından haberdardılar. Komşuları ve mütteliklerini bir araya toplayıp mukavemet etmeye başladılar. Hakk Teâlâ bunları muzaffer etmişti. Şah'ın kuvvetleri bir günlük yol mesafesi uzağa kaçmış, *kurç*ilerinden ve diğer birliklerinden 500'ü öldürülmüştü. Şah da gayet yenilmiş, utangaç ve yaptıklarından pişman bir şekilde Tebriz'e dönmüştü. Bu durum o taifenin [Kızılbaşların] korkmasına ve zelil olmasına neden olmuştu. Öyle ki geceleri *levend*ler ve gece gezen birlikler [şeb-*revân*] Kızılbaş ileri gelenlerinin evlerine girerek başlarını gövdelerinden ayırıp sabah ortadan kaybolacak kadar ileri gidiyor, küstahça ve rahatça hareket ediyorlardı. Emniyet ve asayiş öyle zayıflamıştı ki bunun önlem ve tedbirini alamıyorlardı. Bunun yanında bu cemaatin üzerine şu şekilde gaybî bela ve afetler de musallat olmuştu: Tebriz şehrinde kış mevsimi hüküm sürmesine rağmen veba salgını çıkmış, onların gençlerinden ve muteber adamlarından birçoğu gayb ricalinin kılıcı ve mızrağı ile helak olmuştu. Bidlis'teki koyu Kızılbaşlardan olan cemaatin ahvali şöyledir: Âlemin hüdâvendigârının kudret ve himmetiyle

115 *Şerefnâme*, I, s.135; Emecen-Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri," s. 82.

116 Tebriz'in güneyinde Sehend Dağı'nın eteklerinde bulunan bir şehir.

117 Merağa'ya bağlı şehirlerden biri olup Urmiye Gölü'nün kenarında yer alır.

118 Diğer adıyla Neqadeh, Urmiye'nin güneyinde yer alan bir şehir.

Emîr Şeref hanedanının ve onun tabilerinin sahip oldukları kaleler ve buk'alar kendilerinin eline geçti. Reisleri Halid¹¹⁹ olan Pazukî Cemaati¹²⁰ İslâm sultanının kan dökken kılıcıyla hezimete uğrattıldı. Pazukî Cemaati, mücahitler ordusunun Rum'a geri döndüğünü haber almışlardı. İskender ve Halil Bey Bayındırî evlatları, özellikle Pir Muhammed Hınus ve Söylemez Baba¹²¹ havalisinde dergâh-ı cihân-penâh tarafından [aldıkları icazet ile] kendilerine ait ata topraklarını ele geçirmek arzusuyla kutlu ordugâhından ayrılıp harekete geçmiş, gidiyorlardı. Onların vilayetlerinin mutasarrıfı olan Pazukî Cemaati toplanmış, onların üzerine saldırıp hepsini intikam kılıcıyla ortadan kaldırmıştı. Çok fazla eşya ve ganimet elde etmişlerdi. Şah'a tevessül sermayesi olarak gördükleri bu durumu ona şu şekilde yansıtmışlardı: Güya Sultan'ın ordusunu takip edip, onun tabilerine ve bendelerine karşı böyle bir zafer elde etmişlerdi. Bu durumdan dolayı çok fazla sevinmiş ve kibirlenmiş, Acem ve Kürdistan memleketlerinin tamamında bu haberi şöyle yaymışlardı: Bu söylentiye göre âlemin hüdâvendigârının gulamları hâşâ muhaliflerin kuvvetlerinin korkusundan dolayı çaresiz kalıp kaçmak durumunda kalmışlardı. Öyle bir dereceye varmış ki Bayındırîlerin Pazukîlerden aldığı bu yenilgi haberinin etrafta yayılmasının uğursuzluğundan dolayı Kürdistan'da asla bu şekilde bu fakirler gibi ehl-i ilm ve akvamın [yağmalanması] görülmedik ve beklenmedik bir şey olmasına rağmen bu hakir fakiri bütün tabileriyle Kürdistan'ın ortasında yağmaladılar. Ama bu fakirlerin yağmalandığı günde o yağmacı kavmin tamamı Kızılbaşlık tacını başlarına takmış, fakirlerin yollarını kesmişlerdi. Şu sözlere açıklık getirdiler ki: Siz Rum Sultanı'nın ülkesindensiniz ve ona tabisiniz biz ise Şah'a tabiyiz. Sizi yakalayıp Şah'ın yanına tutsak olarak götürmüyoruz. Bu size büyük bir lütuftur.

Kısacası yurtları Bidlis'e komşu olan bu Pazukî Cemaati, Şah'ın dergâhında gayet mağrur ve muteber olmuşlardır. Kürdistan'ın idare edilme nişanı Halid'in kardeşi Muhammed, diğer kardeş Rüstem ve Halid'in evladı adına sadır olmuştur. Halid vilayetinin tamamı onlara verildi. Bidlis üzerine gelmeyi ve daha önce ellerinde olan Muş vilayetini Bidlis hâkimi Emîr Şeref'ten almayı, önce diğer bazı

119 Çolak Halid; Pazukî aşiretinin reisi olup Şah İsmail tarafından kendisine *emîrül-ümera-i Kürdistan* ünvanı verilmiştir. Bkz. *Şerefnâme*, s. I, s. 435. Çaldıran Savaşı'ndan sonra 150 adamıyla birlikte Merend'te Selim tarafından idam ettirilmiştir. Bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 147.

120 Ezidî inancına sahip Pazukî beyleri Akkoyunlular ve Safeviler zamanında Kiği, Erciş, Hınus, Malazgird, Adilcevaz ve Eleşgird hükümetlerinin idaresinde idiler ve Şah İsmail'e bağlılıkları ile bilinmekteydiler. *Şerefnâme*, I, s. 328.

121 "Erzurum'a tâbi Pasin kazasında vâki Baba Söylemez Zâviyesi." A.DVN. 42/32, h. 1075/1664-65.

kaleleri daha sonra aşamalı olarak Bidlis'i de onların elinden kurtarmayı kararlaştırdılar. Bu hakir fakir Cezire'den Bidlis'e varınca Emîr Şeref bu konuda bu fakirlerle müşavere etti. Kuşkusuz fakir bu konuda böyle kadim bir düşmana böyle hasım bir komşuya karşı tedarikte bulunmanın elzem olduğunu uygun gördü. Çünkü bu taife özellikle de âlemin hüdâvendigârından büyük bir hezimet alan bir taife idi. Her ne kadar kış mevsimi olup büyük bir kar yağmış olsa da Emîr Şeref bu fakiri bu civar mülhidlerine karşı koyması için Bidlis Kalesi'nde bıraktı. Gerçi bu fakirin de o gazaya katılmak arzusu vardı, zira o kavim Kızılbaşlara itaat etmeden önce bile dinsiz ve haramî idiler. Emîr Şeref bütün tabileri ve piyade birlikleriyle, karlı yollarda dört gün yürüdü. Bu fakir kuvvetsiz düştüğü için onlara eşlik edemedi. Şimdi Allah'ın inayet ve tevfikine tevekkül etmiş, İslâm'ın hüdâvendigârının devletine itimat ederek ondan yardım beklemişlerdi. Gece baskını niyetiyle o düşman cemaatin menzilleri üzerine hücum ettilerse de onlar bu baskından önceden haberdar olmuşlardı. Hepsiz zirhli idiler ve atlarını ve piyade birliklerini hazırlayıp, yaşadıkları yerleri müstahkem hale getirmişlerdi. Emîr Şeref'in artık geri dönecek takati yoktu, Allah'a tevekkül ederek savaşa tutuştular. Her iki taraf arasında büyük bir savaş çıktı. Hakk Teâlâ âlemin hüdâvendigârının muhlislerine iyi bir zafer verdi. Bu savaşta Halid'in kardeşi Rüstem Bey, Halid'in iki oğlu ve amcası oğlu öldürüldü. Rüstem'in başını hüdâvendigârın eşiğine gönderdiler. Savaştan bir gün sonra dahi Mîr Şeref'in askerleri düşmanlarının meskeninde yağma yapıp esir alıyordu. Savaştan kaçmış olan Halid'in kardeşi Muhammed Bey, kendi adamlarından geri kalanlarını ve komşuları olan Kızılbaş ümerâsından bir kısmını toparlayarak iki sancak halinde Mîr Şeref'in üzerine yürüdüler. Yeniden büyük bir savaş başladı. Bu savaşta düşmanların iki yüz civarında muteber adamı öldürüldü. Şeref Bey'in Kürdistan ordusundan da dört kişi şehit oldu. Emîr Şeref, âlemin hüdâvendigârının kendisine ihsan ettiği "mübarek bozdoğan"ı uğur getirir diye savaşta kullanmış, düşmanların sancağını ele geçirip onu kendisine verilmiş olan bozdoğanla parçalamıştı. Bunun ardından düşmanlar 400 adam, mal ve hayvanlarıyla beraber bir mağarada sığınmış halde iken Hakk Teâlâ o dergâhın muhlislerine iyi bir yardım vermiş, mağaranın kapısından içeridekilerin üzerine ateş ve duman musallat etmişti. Mağaranın içinde bulunan o taifenin tamamı helak oldu. Büyük bir ganimet elde ettiler. Aynı tarihte birkaç gün sonra âlemin hüdâvendigârının en has bendesi en muhlis kulu olan Hısnıkeyf hâkimi Melik Halil, -her ne kadar Mısır ve Şam sultanları hanedanından ve Şah İsmail'in damadı ise de sadık itikadı ile hüdâvendigârın can-feda bir gulamıdır- Şirvî ve Zirki¹²² Kürdistan ümerâsından

122 Hısnıkeyf hâkimi Melik Halil'in oğlu Melik Süleyman'ı Hısnıkeyf hâkimliğine getirmede önemli rol oynayan iki aşiret. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 157.

bir kısmı ile Hısnıkeyf tarafına gittiler. Muhammed Ustaclu'nun oğlu Pıçak Bey ve Ustaclu'nun kardeşi Sunğur Bey 500 adamı ile beraber Hısnıkeyf'ten İslâm'ın bu hizmetkârının üzerine geldiler. Gece baskını sonucu büyük bir savaş çıktı. Allah'ın yardımı bu tarafın yanında oldu ve onları büyük bir hezimete uğrattılar. O büyük şeytanlardan 20–30 kadarını öldürdüler. Onların tamamını o gece kaçırttılar. Eğer gece olmasaydı bir kişi bile oradan sağ kurtulamazdı. Melik Halil bu savaşta birkaç yara aldı. Hakkın yardımı ve hüdâvendigârın devleti ile Hısnıkeyf'in fetih hazırlıklarının önemli bir kısmı yerine getirilmiştir. İnşallahu Teâlâ bu maksada nail olunur. Emîr Şeref Bey her konuda Melik Halil ile ittifak içindedir ve söz birlikleri vardır. Özellikle de âlemin hüdâvendigârına olan bağlılık ve kullukta bu her ikisi de en halis muhlislerdir. Diğer Ekrad ümerâsı ise farklı farklı mertebelerdedir; *Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır.*¹²³ Hüdâvendigârın devletinin saadetinin bereketiyle, bu üzgün ve kırılmış fakirin nasihat ve hidayetinin devamıyla şimdi hepsi kulluk ve sadakatte söz birliği ve ittifak etmişlerdir. Kutlu hüküm ve işaretler gereğince devlet düşmanlarını Diyarbekir memleketlerinden özellikle de Mahrûsa-i Âmid'ten def etmek maksadını taşıyorlar. Umulur ki bu hizmetkârlık saadetine erişirler. *Allah muvaffak ve yardımcı olandır.* Bu fakirin hatırına gelen bazı fikirler ayrı ayrı küstahane arz edildi. Halis nakidlerin sarrafı has iksir bakışıdır. *Ve's-selam.* (TSMa, nr. E. 8333/2).

III

Huve Allah'ul-muste'an

Allah'ım! Ey kendisinden başka ilah olmayan Allah! Aziz yardımınla Allah tarafından desteklenen sultanımıza (Allah'ın selamı onun üzerine olsun ve baki kulsın ve düşmanlarının yüzlerini kara çikarsın) bütün dilediklerini ver!

En hakir bende, doğru lisana ve hüznü bir kalbe sahip saltanatın bu duacı gulamı, bendelik ve hakirliğini arz ettikten, [hüdâvendigârın yolunda] canını feda etmedeki saf kulluğunu ve tazarrusunu ifade eden duaları hulasaten beyan ettikten sonra önceki lütuflara ve sınırsız olan merhametlere dayanarak kendi haddini aşarak yeniden küstahlık adımını cüret meydanına atarak şunu arz ediyor: Âlemlerin sığındığı o dergâhın uzun gölgesinden uzakta olduğu müddet içerisinde -ki bu ayrılık beden mülkünün ruh sultanının saltanatından mahrum olması

123 فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ (35/32)

hükümünde ve yaralı kalbin elemelerini yok eden faydalı bir merhemin olmayışı mesabesinde-dir-hem mazlumların karanlık gözü hem de bu zayıf kulun yorgun kalbinin ümit gözü, sultanın sancak güneşinin bir kez daha Acem memleketinin ve bütün âlemin kara bahtlılarının ufuklarında saadet ve ikbal doğuşuyla parlamasını beklemektedir. Parlak hükümlerin ve ay tuğralı menşurların birbirini takip etmesinden dolayı bu müjde sonra bir kez daha bütün âlem tarafından işitildi. Menzilleri yakın olan bazı kırık kalpli mazlumlar, özellikle de halis gulamlıklarını arz etmede ve felek mertebeli o dergâha canını feda etmede bu hakir kulla bir münasebet kurup kaynaşan Azerbaycan vilayetleri ve Kürdistan beldeleri sakinleri bu arzu ve isteklerin elde edilmesi için bir müddet ümit gözlerini bekleme yoluna dikmişlerdi. Bu hal esnasında bu *bu'l-fuzûl* bende itaat edilmesi lazım gelen فرمان gereğince Kürdistan'ın ileri gelen büyük ümerâsından yirmi kadarını 4 bin çevik ve atık süvari ile birleştirdi. Kendisi de bu güruhun başına rehber oldu ve başlarında Kürd Bey¹²⁴, Ebu'l-Feth veled-i Hacı Bey¹²⁵, maktül Halid¹²⁶'in kardeşi Muhammed Bey, onun oğlu ve Veli Halife¹²⁷ adlarında 5 itibar sahibi serdarın –ki Kürdistan hududuna taarruz niyetinde ve fesat Kızılbaş ordusunun öncü birliklerinden idiler- bulunduğu o makhur Kızılbaş kavmini ortadan kaldırmak için harekete geçti. Erciş civarına ve Aladağ eteklerine kadar ilerlediler¹²⁸. Kızılbaş ordusu *nebâtül-‘aşer* gibi perişan bir vaziyette firar etmeye başladı. Çaldıran hududuna

124 Kürd Bey Şereflü. *Şerefnâme*, I, s. 414; Şah İsmail tarafından Bidlis, Hizan ve bağlı yerlerin idaresine getirilen küçük emirlerdendir. İdris-i Bidlisi, *Selim Şah-nâme*, s. 256. Kürt beylerinden Başbüyük Mehmed'in verdiği bilgiye göre Kürd Bey'in emrinde 200 adamı vardı. TSMA E. 11996 numaralı belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 178–181.

125 Hoca Sadeddin bu olayı aktarırken Bidlisi ile aynı sıralamayı yaparak Kürd Bey'den sonra Erciş ve Adilceviz hâkiminden daha sonra ise maktül Halid evladından bahseder. Ancak burada Erciş ve Adilceviz hâkiminin adını vermez ki bu da Ebu'l-Feth veled-i Hacı Bey'in Erciş ve Adilceviz hâkimi olabileceği sorunu akla getirir. *Tâcü't-Tevârih*, II, s. 307. Diğer taraftan Şadî Paşa'ya ait bir raporda Kürd Bey'den Erciş beyi, "Halid oğlundan" ise Adilceviz beyi şeklinde bahsedilmesi konuyu tartışılmalı hale getirir. Belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 212–214

126 Pazuki beyi Halid Bey.

127 TSMA E. 11996 numaralı belgede Veli Halife'den emri altında 100 adamı olan Şah İsmail'in küçük emirlerindendir şeklinde bahsedilir. Belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 178–181.

128 Bu olayı anlatan bir başka casus raporu için bkz. TSMA. E. 6320, belgenin faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 158–161; Şeref Han'ın aynı konuya dair casusluk raporu için bkz. Bacque-Grammont- Adle, "Quatre lettres de Seref Beg de Bidlis (1516–1520)," s. 94–95.

kadar kaçtılar. Kürt askerinin eline çok ganimet geçti. Sahip olduğu birlikleri ile geri dönerken Bidlis'te iken fermân-ı hümâyûn gereğince bu kuvvetleri büyük ümerâdan Mehmed Bey'in mülâzemetinde Âmid-i Mahrûsa'nın işlerinin halli ve oradaki müfsitlerin bertaraf edilmesi için Çapaçur¹²⁹ tarafına gönderdi. Ansızın muzaffer ordunun fetih ve Alaüddevle ile onun tabilerinin yok edildiği, Yar Ali, Ulaş ve sair Kızılbaş ümerâsıyla olan savaşta birçok ümerâ ve asker, emîrül-ümerânın [Bıyıklı Mehmed Paşa] eliyle helak olduğu haberinin duyulmasının yanında nüvvâb-ı kâmyâbın [Sultan Selim] hilafet merkezine geri döndüğü haberleri tevatür yoluyla ulaştı. Bu hakir bende muvafık ve münafık güruhu arasında utangaçlık ve hayranlık içerisinde kaldı. Ama Kürdistan ümerâsının Kızılbaşlarla iyi geçinmesi ve işbirliği kalmayınca bu durumda o beldenin halkının özellikle de zahitler ve âlimler gibi has kulların feryatları göklere yükseliyordu.

Şiir

Kimse söylemedikçe gönül nasıl haberdar olur.

Mecburen bu hakir fakirde sükûnet ve huzur kalması düşünülemezdi. İtaat edilmesi lazım gelen fermanla bu tarafların önemli işleri emîrül-ümerâ Mehmed Bey'in uhdesine bırakılmıştı. Bu fakirin yakınında sohbetinde bulunan bütün Kürdistan ümerâsı, Bidlîs hâkimi Emîr Şeref'in vezirini diğer bazı ümerânın elçileri ile birlikte gönderdiler. Mîr Şeref'in veziri¹³⁰, Ekrad'dan güvenilir bir kişi ve aynı zamanda halef konumunda idi¹³¹. Ayrıca Şeyh Emîr Ağa¹³²'nin da amcası oğlu idi¹³³. [Emîr Şeref'in vezirini] yardım istemek ve içine düştüğü acziyeti arz

129 Çapaçur.

130 *Şerefnâme*'de dahi vezir şeklinde geçmeyen bu kişinin vezirliğinden ilk olarak Bıyıklı Mehmed Paşa'nın padişaha yazdığı bir arzda şöyle bahsedilir: "Halefül-ümerâi'l-kirâm Şeref Bey hazretlerinin veziri Muhammed Ağa". Bkz. TSMA. E. 5858. Yayınlanmış bu belge için bkz. Abdullah Demir, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devletine İltihakı," *Köprü Dergisi*, XCVIII (2007), s. 167–182. Bu bilgiye ve *Şerefnâme*'de kendisinden söz edilmesine bakılırsa adı geçen vezir, Şeref Han ile beraber Şah İsmail'in tutsaklığından kurtulmuş olan Muhammed Ağa Kalhukî olmalıdır. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 412.

131 Selim'e arzında Bıyıklı Mehmed Paşa da onun halefliği konusunda Bidlîs ile aynı şeyleri söyler: Halefül-ümerâi'l-kirâm Şeref Bey hazretlerinin veziri Muhammed Ağa." TSMA. E. 5858; Demir, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devletine İltihakı," s. 167–182.

132 Şeyh Emîr Bilbasî, bkz. Dehqan, *Index to Sharaf-nâma*, s. 63.

133 Bidlîsî'nin verdiği bu bilginin aksine Selim'e yazdığı arzında Bıyıklı Mehmed Paşa, Şeref Han'ın veziri Muhammed Ağa'nın Şeyh Emîr Ağa'nın amcası oğlu değil de kardeşi olduğunu belirtir.

etmek için emirü'l-ümerânın yanına gönderdiler. Hepsinin sözleri şundan ibaretti: İslâm sultanından isteğimiz muhlis gulamlarından ve dinin pak müminlerinden oluşan büyük bir orduyu din ve devlet düşmanlarının ortadan kaldırılması uğruna hazırlasın ve 5 bin masum kişiyi o civar beldelerin fethi için kilit noktası olan Âmid Mahrûsası'nda imansız ve zalim olan taifenin elinde bırakmasın ki bu hisarın [Âmid hisarı] kuşatmaya daha fazla dayanacak gücü kalmamıştır. [Yöneticileri] sultanın muhabbet duyduğu halis bendeler zümresinde olan bu belde ve memleketler konusunda adil sultanların merhamet ve mürüvvetine layık bir şekilde düşünsünler. Bu konuda bildiklerini şöyle izah edebilirim: Kürdistan ümerâsı akıllarına gelen maslahatı bir arıza şeklinde sultana yazmışlardı. Bu hakir fakiri de buna şahit kabul etmişlerdi. Dayanacak gücü kalmayan ve gözleri yollarda yardım bekleyen bu büyük birlikleri himaye ve riayet için onların yalvarışlarını kabule yakın görüp dikkate alsınlar ki bu ümerâ cemaati bu işin halledilmesi için kendileri bir çare düşünmeye ve planlar yapmaya başlamıştır. Zamanının acil olması dolayısıyla çaresiz kalanlar ve mahsur durumda olanlar için uygun olan tedbirleri alsınlar. Bu durum [alınacak tedbirler ve edilecek yardım] hilafetin namusu ve İslâm'ın merhametine de uygundur. Eskiden beri Rum Selçuklularının tasarrufunda olan bazı memleketlerin birçoğu şimdi nüvvâb-ı kamyâbın tasarrufuna girmiştir ve fakat o taraftan hiçbir şekilde kesin ve kati pişkeş ve hediye gelmemektedir. Eğer Âmid Mahrûsası da ele geçirilecek ve o müfsitlerin zararları def edilecek olursa Diyarbekir tamamen bu ebedi devletin gulamlarının eline geçer. Şimdi bazı aracılardan Kürdistan ümerâsıyla olan görüşmelerinden ve bağlarından dolayı bu maslahat akla geldi ve sonuçlanabilecek bir maslahattır. Lakin adı geçen ümerânın bu konuya cüretle girişmeleri ancak huddâm-ı âli-makâmın hareket ve işaretiyle bağlıdır. Bu durum herkesin bu konu ile ilgili ortak düşüncelerinin aksine değildir ve olmayacaktır. O cemaatin bu fakire olan ısrarları bu arzın yazılmasını zorunlu hale getirdi. Bir kez daha böyle bir küstahlığa girişildi. Yoksa defalarca fuzuli bir şekilde bu işlere karışmak bu fakirin haddine değildi. Müslümanlar için ve yardım bekleyen başı dardakilerin kurtuluşu için uygun olan her ne varsa onun düşünce-sindeydi. *Onlar mı hayırlı yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimleri kılan mı?*¹³⁴ Bu arızayı

TSMA. E. 5858; Demir, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devletine İltihakı," s. 167–182. Ancak hemen belirtilmelidir ki Şeyh Emir Ağa'nın Bilbâsi, Muhammed Ağa'nın ise Kalhukî taifesinden olması bunların kardeş ya da amcaoğlu olma ihtimalini zayıflatır. Hem Bıyıklı Mehmed Paşa'nın hem de Bidlisî'nin burada kurduğu bu akrabalık ilişkisi her iki taraf arasındaki yakınlığı ve samimiyeti göstermek için seçilmiş olabilir.

134 أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْتَسِفُ السُّوءَ (27/62)

taşıyan Mevlana Muhammed Türkistanî- ki daha önce çeşitli arızalarla bu bende tarafından dergâh-ı hümayuna gönderilmiş ancak bir cevap alamadığından dolayı dönmeye mecbur kalmıştı- eski ve yeni bazı hallerden dolayı Acem memleketi kargaşa içerisinde olduğu için tekrar Mevlana Muhammed'e bu bendenin arızası yazılıp verildi, o bu fakirin arızasını yüce dergâha ulaştırıyor. Ümit edilir ki herkesin gıpta ve kıskançlığına yol açan ve açacak olan ve bu yüzden gürûh-ı enbûhun mekrûh göreceği merhamet ve lütuflarla bu hakir gulamı kabul ederek müftehir ederler, gulam olanı azad, özgür olanı gulam ederler. Daha fazla edepsizlikte bulunmayı kendi haddinde görmemiştir. Âlemin sultanı merhametli ve cömerttirler.

Efendimiz Muhammed'e onun Ehl-i Beyt'ine ve bütün ashabına dua ve salât ile bitirelim ve akıbet takva sahiplerininidir. (TSMA, nr. E. 8333/3).

IV

Huwe

Mülk ve din işlerinin nizamı, dilâverlik kılıcının cevherine ve haşmetli sultanların sağlam tedbir ve görüşlerine bağlı oldukça, şeriatın sağlam sütunları, din meydanının yiğitlerinin çelik bileklerinin kuvvetiyle, gelmesi yakın olan fethi [fethun karîb] ve açık yardıma [nasr-ı mübîn] yaklaştıkça, İslâm sultanının, İskender mertebeli sultanların hüdâvendigârının, bahtı uyanık hüsrevin, Allah indinde destek bulmuş ve teyit edilmiş padişahın, Allah yolunda cihat eden hüsrevlerin şehinşahının *şeriatın esaslarını güçlendirmesi için Allah onun bileğini güçlendirsin, düşmanlarının yüzünü kuşluk vaktinde güneş gibi parlayan kılıcının görkemiyle kahretsin* gökleri aşındıran otağının gölgesi, cihangirlik sancağının geniş gölgesi doğudan batıya kara parçalarındaki bütün insanlığın üzerine yayılsın! Acem, Arap ve Rum mazlumları ve murad almamışlarının ümit ve bekleyiş ipleri o İslâm padişahının adalet ve merhametinin kopmayan sağlam kulpuna bağlansın! Peygamber ve onun kutlu Ehl-i Beyt'i ve sahabelerine and olsun!

Bu hakir bende, zerre kadar olan bu muhlis kul kendisini bir kez daha nurlar saçan o güneşe, güneşe aydınlığını veren, âleme yörünge olan o parlak vicdana arz ediyor ki her ne kadar bu hakir kulun o merhamet ve ihsan eşiğinden uzak olması cismani bedeninin hayat cevherinden ayrı kalması, ümit elinin sağlam eman ipinden kesilmesi anlamına geliyorsa da

Ey sensiz hayatın bize haram olduğu kimse
Sensiz hangi hayat yaşanır ki

lütuflar içeren bazı şefkatnâmelerin tarafınızdan bu tarafa gelmesiyle öyle anlaşıldı ki eğer bu fakirin Ekrad beldeleri hududunda kalmaya vakti olsa öyle hizmetler vücuda getirir ki o yüce makamlı padişahın devletine layık olur. Fakirin oralardaki kalışı hiçbir kusur ve hataya yol açmaz. Kuşkusuz bu fakir, devlet-i kâhirenin uğuruyla Müslümanların salahı ve o dergâhın muhlis gulamlarının maslahatı için Kürdistan beldeleri arasında bu fakir gibilerinin kudret ve sınırlarını aşan bazı önemli işlerle meşgul oluyor ve sultanın merhamet dolu müjdeleriyle o civar mazlumlarının perişan olan hatırı ve gönüllerini bir araya getiriyor, din ve devlet düşmanlarının irtibat iplerini tedbir parmaklarıyla bir diğerdenden koparıyordu. Ancak kutlu sancağın darü'l-hilâfe tarafına döndüğünü duyar duymaz şaşkın bir şekilde bu devletin bazı muhlisleriyle birlikte beylerbeyi Mehmed Bey'in hizmetine yöneldi. Adı geçen beylerbeyinin aracılığıyla zaruri bazı konu ve davaları o cihan-penâh padişahın dergâhına arz etti. Her ne kadar bu hakir fakirin bu mülük taifesi ve Ekrad akvamının arasında olmayışı, saf kişilerin mizacına bazı şeytanların müdahale etmesi sonucu ihtilaf ve kargaşaya yol açmışsa da Allahü Teâlâ'nın yardımıyla ve devlet-i kâhirenin uğuruyla küçük bazı tedbirlerle bu durum telafi edilebilir. Acem memleketleri etrafında meydana gelen ve oralara hüsrevânî ve iskenderânî inayetin yönelmesini isteyen gaybî destekler şunlardı: Tevatür eden ve doğruluğa kavuşan haberlerle göre düşmanın Horasan'daki talihsiz ve bahtı dönmüş bütün serdarları ve askerleri, Belh'ten Semnan'a kadar tamamen yenilmiş ve öldürülmüşlerdir. Öyle ki sadece Emîr Bey kayıp ve akıbeti meçhuldür. Ölüp ölmediği ya da Kabil ya Kandahar tarafına kaçıp kaçmadığı bilinmiyor. Semnan'a kadar bütün Horasan düşmanların tasarrufundan çıkmıştır. Bu yerlerden bazıları Özbeklerin bazıları da Çağatay padişahzadelerinin eline geçmiştir. Mazenderân ve Gîlânât melikleri tamamen düşmanlara ve muhaliflere karşı isyan halindedir. Mal ve hediye vermekten imtina ediyorlar. Kızılbaşların en baş düşmanı olan Emîre Hüsameddin¹³⁵ ile düşmanlığı olan Seyyid Sultan Ahmed veled-i Kârkiyâ¹³⁶'nın dışında bir kısım melikler [bu tarafa] olan itaatlerini ve bağlılıklarını devam ettiriyorlar. Şirvan melikleri düşmanlara muhalefet etmekte öyledirler ki daha önce

135 Tarom hâkimi, Fuman ve Reşt (Gîlân-e Biyapas) valisi. Bkz. *Habib al-Siyar*, IV, s. 484; Muhammad Yusuf Valeh, *Khuld-e Barin: Iran dar Ruzegar-e Safaviyan*, ed. Mir Hashem Muhaddes, (Tehran: Bonyad-e Mowqafat-e Doctor Mahmoud Afshar, 1372), s. 79, 154; Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Şeref Han'a dayandırdığı bir casus raporunda ise Gilan beyi olarak geçer. TSMA. E. 5599 numaralı belge ve faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 258–261.

136 Gîlân ve Lahican valisi Karkiya Sultan Ahmed. Bkz. *Khulasat al-Tawarikh*, I, s. 141; *Khuld-e Barin*, s. 631–632.

onlarla ilgili risaleler ve elçiler Asitân-ı Âli'ye gönderilmişti. Âmid-i Mahrûsa'dan başlayıp Şiraz hudutlarına kadar olan bütün Kürdistan dağlık bölgesi [kuhistan] o makhûr taifeye karşı muhalefet etme hususunda ittifak halindedir. Lakin bu hakir fakirin Kürdistan'da birkaç gün bulunmayışından dolayı [Şah], Zâhid veled-i İzzeddin'i inamlar ve o cahil Kürt üzerinde nüfuz sahibi olan Tebriz meşâyihinden birinin delaleti ve haber iletmesi vasıtasıyla yolundan saptırmış ve tahrik etmiştir. İzzeddin Şîr'in evladının miras memleketi olan Van ve Vastan'ı adı geçen fasit Zâhid'e teslim etmiştir. Zâhid'i yanına götürmüş, âlemin hüdvâvendigârının geri döndüğü haberi doğruluğa kavuştuktan sonra Çayan Sultan ile beraber oralarda Kürt ümerâsını bir araya getirmek ve yolundan çıkarmak maksadıyla Kürdistan hududuna göndermiştir. Bu hakir fakir bu olaylar gelişirken Zâhid'in oğlu Melik Bey'i âlemin hüdvâvendigârının bendeleri zümresine çekmiş ve Şeref Bey'in yardımıyla Van, Vastan ve Ahtamar Adası'nı zapt etmek için yönlendirmişti. Doğrusu Kızılbaş karşı envai mertlikler göstermiş, zaferler elde etmişti. Şimdi Ahtamar Adası'nı ve Vastan vilayetinin bazı kısımlarını ele geçirmiştir. Devlet ve babasının muhalifleriyle savaşmaktadır. Kürdistan ümerâsını bir araya getirmek için Çayan Sultan ile Zâhid'in verdikleri taahhütler şeytanın aldatma etkisini göstermişti. Çayan Sultan bütün Kürt ümerâsına altın işlemeli kılıçlar ve taçlar göndermişse de hiç biri onun yanına gelmemiştir.¹³⁷ Melik Halil ve Emîr Şeref onlara muti olmamıştı. Sadece onun gönderdiği kılıç ve inamların karşılığında hediyeler göndermişlerdi. Kulluk ve hizmetkârlık bağlarını yeniden beylerbeyi paşaya arz ettiler. Irak ve Horasan'daki tefrikadan dolayı Erciş bölgesindeki Çayan Sultan tekrar çağırılmıştı. Emîrül-ümerâya hüküm-i hümayûnun ulaştığı bu zamanda Âmid-i Mahrûsa'nın maslahatı için bu fakiri Kasım Bey¹³⁸, Cemşîd Bey¹³⁹ ve Sultan Ahmed Bey¹⁴⁰ gibi birçok Kürt ümerâsıyla birlikte Palu serhadine gönderdiler. Bütün Kürdistan ümerâsı ve aşiretleri büyük bir gaza için davet edildi. Şaban ayının ortasında¹⁴¹ paşa beylerbeyi ferman gereğince hareket etti. Zulkadir, Kayseriye, Sivas ve diğer yakın bölgelerin ümerâ ve askerlerini etrafına topladı. İnşallahu Teâlâ Ergani ve Harpurt civarında bütün Kürdistan ordusuna katılmış olacaklar. Devletin günden güne artan uğuru ve bereketiyle Diyarbakir'in fethine yönelecek

137 Bıyıklı Mehmed Paşa, Selim'e yazdığı arzında Bidlîsî'nin verdiği bu bilgiyi doğrular mahiyette şunları yazmaktadır: "Çayan Sultan dahî birkaç bin âdem ile Aladağ'a gelüb bu cânibün beglerine ümid ve istimâlet virüb davet itmektedir." Bkz. TSMA. E. 5858.

138 Eğil hâkimi.

139 Cemşîd Bey Merdisî/Mirdâsî, Palu hâkimi.

140 Gence (Genc) hâkimi Sultan Ahmed Hâcûkî.

141 Evâsıt-ı Şaban 921/20–29 Eylül 1515.

ve Âmid-i Mahrûsa'da hapsedilmiş vaziyette kalanlarını kurtaracaklardır. Allahu Teâlâ'nın yardımıyla Âmid'in kurtuluşundan sonra bütün Diyarbekir beldeleri rahatlıkla [padişahın] kullarının eline geçecektir. Zira düşmanlar *Allah onları mağlup etsin* oldukça zayıf ve zor durumdadırlar. Asâkir-i mansûrenin bu ilerleyişi sırasında Allah'ın inayetiyle Musul ve Bağdad'a kadar bütün beldeler kolaylıkla ele geçirilecektir. Irak-ı Arab'da sakin olan Kürdistan ümerâsı Bohti, İmadiye, Soran ve Sindîyân¹⁴² ümerâsı gibi muhlisâne bendelik makamındadırlar. Diyarbekir'in güney tarafından Beni Rebi'a ve Abbâde gibi büyük Arap ümerâsı o muhalif taife-nin kökünün kazınmasını bekliyorlar. Azerbaycan hududunda Yusuf Bey, İskender, Yusuf Bey Sultan Ahmed ve Nasır Bey Ustûnî gibi Bradost ümerâsı ile Baban Ekra-dı muhaliflere karşı birçok zafer elde etmiştir. Gerçekleştirilen mücadele ve savaşlar bu arzı taşıyan *garib igidi* bölüğünden vukuf sahibi Yusuf Ağa tarafından mufassal bir şekilde erkâna arz edecektir. Aynı şekilde Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'den Şiraz hududuna kadar olan Kürdistan ve Loristan ümerâsı o sapkın kavime karşı düşmanlık noktasında sürekli söz birliği ve ittifak halindedirler. Hepsi kendisini bu eşiğin bendeleri olarak görmektedir. Araştırmalar sonucu ortaya çıktığına göre mağlup düşmanlar o kadar zayıftırlar ki Tebriz'den Ucan'a göç ederken bile 15 katar aciz lök devesinden fazlasına sahip değiller. Her ne kadar ordu toplamışlarsa da bunların sayıları yedi bini geçmemektedir. Onların da hepsi silahsızdır ve savaş teçhizatına sahip değiller. [Şah] bunlardan bir kısmını Çayan Sultan ile beraber Kürdistan tarafına göndermişti. Bazılarını da kendi yanında bırakmıştı. Çayan'ın, Kürtler'e öyle kaba ve şiddetle davranacak gücü ve takati kalmamıştır. Bundan dolayı onlara karşı iyi ve şefkatli davranmaktan başka çaresi kalmamıştır. Öyle ki Kürdistan ümerâsının bir araya getirilip toplanmasına ihtimam göstermesi [karşılığında] inayet ve terbiyetten her ne murad ediliyorsa zuhura getirileceğini ihtiva eden Şah'ın nişanını ve kendi mektubunu bu hakir fakire gayet tevazu ve istimâlet içerisinde göndermişti.¹⁴³ Bu durum *denize düşen herkes çöpe sarılır* örneği kabilindendir. Umulur ki ilahi intikam sayesinde o makhûr taifenin zayıflığı günden

142 İmadiye hâkimlerinin idare ettiği nahiyelerden biri olup Sultan Hasan zamanında Sindi taifesinin elinden alınarak İmadiye vilayetine ilhak edilmiştir. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 109.

143 Bidlîsî'nin verdiği bu bilgiyi Bıyıklı Mehmed Paşa da arzında doğrular. Bidlîsî'nin bahsettiği mektup Çayan Sultan Kürt beylerini kendi tarafına çekmek için Aladağ'a geldiğinde bizzat yakın adamı olan ve bu iş için görevlendirdiği Kürdistan beyinin oğlu Başibüyük Mehmed vasıtasıyla gelmiş olmalıdır. Zira Bıyıklı Mehmed Paşa, bu şahsın kendisi ile de görüştüğünü ve şunları söylediğini kaydeder: "Osmanlı bize ne idebilir? Ahvâllerin şimdi bildük. Eğer Azerbaycan'a gelse biz Irak'a giderüz. Irak'a gelse Horasan'a giderüz. Nihayet memleket harâb ola, kendüler de mezâlim kazanalar." Bkz. TSMA. E. 5858.

güne artar ve sultanın ilahi destek almış olan askerleri binlerin katılmasıyla çoğalır. *Allah dilediğini yardımı ile destekler.*¹⁴⁴ *Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder.*¹⁴⁵

Asâkir-i mansûrenin bu ilerleyişinden sonra Allah'ın yardımıyla Diyarbekir memleketlerinin çok yakında fethine yaklaşıldığında mufassal arızalar arz edilecektir. Bu kış İrakeyn'in her yanından Şiraz'a kadar Acem memleketleri melikleri ve Bağdad'ın Arap ümerâsı adına o mekruh gürhün kökünden kazanmasında yararlılık göstermeleri ve mertçe yardımlarda bulunmaları için ahkâm-ı hümayûn sadır olmuştur. Mücahitler sultanının kutlu sefer ve ilerleyiş müjdesini onlara müjdelediğinden dolayı bu bendenin, o tavâif-i mülûkun ekserisiyle bir bir şahsen tanışıklığı ve münasebeti vardır. Bundan sonra İnşallahu Teâlâ sultanın fütihat müjdeleri onlara ulaştırılır. Bugünden sonra bu civarın önemli işleri ile ilgili her ne mülâhaza edilirse emîrû'l-ümerânın uygun görmesiyle küstahâne bir şekilde arz edilecektir.

Elest ahdiyle senin şevk kadehinden yudumlayalım
 Senin aşkınla ahbine vefa göstermeye çalışalım
 Aşk ne beladır? Ancak bir defa evet dedim
 Senin için yüz çeşit belayı göze alalım

Bir kez daha [sultanın] güneş tesirli tedbir ve görüşlerine gizli kalmasın ki defalarca küstahlıkta bulunarak hem yüz yüze konuşmak hem de yazışmak suretiyle arz edildi ki Acem memleketinin iki dağlık bölgesi olan Kürdistan ve Taberistan'dan aşağı yukarı 10 bin savaşçı süvarinin büyük öneme sahip işlere yardımcı olmada ve tehlikelerde kararlılıkla mukavemet göstermeleri için asâkir-i mansûreye katılmaları uygundur. Bu destek, ordu tertip etme ve fetihler yapmaya katkı sunacaktır.

Şimdi muzaffer ordu Diyarbekir'e ilerlemekle görevlendirdi. Allah'ın yardımıyla birden fazla fetih gerçekleşecektir. Diyarbekir memleketlerinde mücehhez beş bin süvari bulunmaktadır. Ancak bazı vilayetleri büyük ümerâya bağışlayacaklar. Bazılarını da bazı Kürdistan ve diğer ümerâya ferman buyurmuşlar. Şimdi her şekilde beylerbeyinin emri ve bilgisiyle belirlenmiş bin adet genç yiğit savaşçı, eğer âlemin hüdâvendigârının hassa gulamlığına yazılırlarsa namdar olurlar ve

144 وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ (3/13)

145 وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ (22/40)

bu güruh vaat edilmiş askerlerin başlangıcı olur ve leşker-i ensâr olarak tanınmış olarak muhacir mücahitler ve gazilere katılırlar. Herkesle uyum içinde olurlar. Bu bin adet savaşçı cemaatinin rızık ve geçimleri, bu fakirin bildiği birkaç mahalden Diyarbekir ve tevabiünden beylerbeyi paşanın işaretiyle bazıları timar bazıları da ulufe yoluyla yeni gulamlar ve sipah defterine kaydedilir. Devlet-i kâhirenin birçok önemli işini gündün güne yoluna koyacaktır. Artık oldukça açıktır ki Âmid-i Mahrûsa muteber bir ülke ve padişahlara layık bir merkezdir. İzleri ve alametlerinin ortaya çıktığı gibi Diyarbekir memleketleri arasında o ülke [Âmid-i Mahrûsa] yakın zamanda gerçekleşecek olan fethinin ardından hassa-i şerîfeye mensup olması layık olacaktır. Buranın fethi İstanbul'un fethini tamamlayacak, Arab ve Acem memleketlerinin fetihlerinin başlangıcını teşkil edecektir. İnşallah oranın muhafızlarının hepsi de mutemed gulamlar olur ki oranın yerlilerinin yardımlarıyla oranın korumasını gerçekleştirirler.

Emir daha yüce ve daha doğrudur, Allah'tan gelen zafer daha yakın daha üstündür. Vê's-selam. (T SMA, nr. E. 1019).

V

Allah onun yardımcılarını açık zaferle aziz kılsın! Onun askerlerinin varlığıyla ikbal alınlarını ağartsın ve gözlerini nurlandırsın!

El ve dilden çıkan şey ona layıkıyla şükretmede yeterli olmaz.

Bu en hakir kulun bu zerre değerindeki bendenin elinden gelen şey şudur: Gaybî fütuhât yanakları İslâm sultanlarının sultanının, zamanın hüsrevlerinin hüdâvendigârının güneş gibi bakışıyla görünür hale gelsin diye her daim dua elini ayna gibi kendi hakiki arzularının çehresine tutar. Bu hakir bendenin zikir lisanından ve şükür dilinden gelen yegâne şey gece ve gündüzlerin etrafındaki sınırsız nimetlere şükretmede gösterdiği eksiklik ve kusurları için şükreden dilinin gece ve seher vakitleri dualar etmesidir.

Arapça Şiir

Birçok işten aciz kalınca susuyorum, söylesem de olur söylemesem de. Ama konuşsam bunlar azalır.

Acizlik ve hakirliğini ortaya çıkardıktan sonra bir kez daha kendisini o âlemi aydınlatan güneşin nurlarının bir zerresi gibi görerek ve küstah bir şekilde cüret ederek hal dilini kanadı kırık olan gönlünün tercümanı olarak konuşturur ki;

Allah'a ve onun güzel yardımına şükürler olsun ki dinî ve dünyevî fütuhât kapılarının kapısı rabbanî yardımın kilidiyle o dergâhın bendelerinin yüzüne açılmıştır. Şimdi Diyarbekir memleketlerinin büyük bir kısmı o yüce sultanın iktidar eline geçmiştir. Geriye kalan bazıları da kısa zamanda ele geçirilecektir. Devlet-i kâhirenin bereket ve uğuruyla Acem memleketlerinin zapt edilmesinin başlangıcı ve hazırlıkları bir araya getirilmiştir. Bu cümleden olarak evvela sultanın ihsan ve şefkat izlerine ve nişanelere örnek olarak mal hazinelerinden bağışlar saçılmış, herkese layığı kadar her çeşit mal ve rızık verilmiştir. İkinci olarak ezici çoğunluğunu Ekrad ümerâsının oluşturduğu bu bölgenin melik ve hâkimleri bir araya toplanmış, aynı şekilde Arab ümerâsının ileri gelenlerinin kalpleri kazanılmıştır. Zira Diyarbekir bu iki taife ile kuşatılmıştır. Bu sözlerin arz edilmesi esnasında yaklaşık Ekrad ümerâsından 40 kişi Âmid-i Mahrûsa'da emîrül-ümerânın hizmetinde *Allah onu desteklesin* hazır bulunuyorlardı. Hepsi de sultana muhlisâne fedakârlık ve hizmetkârlık makamında olup sultanın inamat ve teşrifatlarıyla kıvançlı ve mutlu oldular. Irak-ı Arab ve Diyarbekir arasındaki Dicle ile Fırat Nehri'nin ortasına düşen Berriye sahrasında sakin olan Arab ümerâsı ve ileri gelenlerinin tamamı ittifak halindedirler. Din ve devlet düşmanlarına karşı muhalefete ve savaşa girmedi sultanın, düşmanların kökünü kazımak için harekete geçmiş olan muzaffer ordusuna yardım etmek için hazırdırlar. Bu en hakir bende güvenilir bir adamını emîrül-ümerânın mektupları ve sadır olmuş olan bazı ahkâm-ı hümayûn ile birlikte Arab ümerâsından bir kaçına gönderdi. Devlet-i kâhirenin uğuruyla ve Allah'ın yardımıyla bu Arab topluluğu sapkın muhaliflerin firar edecekleri her yandan dağılmalarına yol açacaklardır. Kürdistan ümerâsına gelecek olursak; Âmid'ten Musul'a kadar olan bölgede yaşayan ve hazır vaziyette olan Ekrad topluluğu ile Azerbaycan ile Irak arasında yaşayan Ekrad topluluğu, bu hakir fakirin naçizane girişimleri sonucu Musul'dan Loristan ve Kürdistan memleketlerine Şiraz yakınlarına kadar haber ve elçi göndermek suretiyle devlet düşmanlarından ayrılmıştır. Düşman ordularının Azerbaycan ve Irak tarafından Diyarbekir ve Bağdad taraflarına geçmesi muhtemel olan bütün yollar, medhaller ve derbentleri bu topluluklar kapatmıştır. Hüdâvendigârın muhlis kulu olan ve bu hakirin de oğlu mertebesinde olan İmâdiye hâkimi Sultan Hüseyin Bey, ondan sonra Erbil'i bileğinin gücüyle Kızıllaşlardan alan birçok esir ve ganimet elde eden Soran hâkimi Emîr Seyyid, Tebriz'e iki menzil mesafede bulunan ve en büyükleri Gazi Kıran adıyla şöhret bulmuş olan Yusuf Bey İskender gibi Bradost ümerâsı bu yıl içerisinde üç defa Kızıllaş orduları ile mertçe savaşmışlardır. Bu üç savaştan birinde Şah İsmail bizat ordusu ile gelmişti. Üç fersahlık bir mesafede ordusu yenilgiye uğradı ve geri döndü. Adı geçen emîrin komşuları olan Ekrad ileri gelenlerinden Emîr Nâsır,

Baban hâkimi ve Emîr Sarım'ın tabileri ve diğerlerinin elçileri bu arıza yazıldığı esnada mektuplarla emîrül-ümerânın ve bu fakirin hizmetine vardılar. İsmailîye mühlitlerinin Tebriz, Irak ve Horasan'daki perişan hallerinin tafsilatını anlattılar. Onlara bazı mektuplar bizzat gönderildi. Bu hakir fakirin Âmid-i Mahrûsa'nın fethinden sonra Bradost kavmi arasından Urmi'ye kadar giden elçisi geri gelmiş ve Âmid-i Mahrûsa'nın fethinin beşaretnâmelerini getirmişlerdi. Tebriz ve Azerbaycan civarında öyle kargaşalar çıkmıştı ki Urmi vilayetinde muteber Kızılbaşlardan biri idare ve hükümette kalamıyor. Memleket işleri de Bradost ümerâsından Yusuf Bey'e ısmarlanmış durumda. Hakir fakir kendi güvenilir adamını ahkâm-ı hümayûn ve emîrül-ümerânın mektupları ile İmadiye hâkimi Sultan Hüseyin Bey ve Bradost ümerâsının elçileri beraberinde Tebriz tarafına haber alması için gönderdi ki Kürdistan memleketleri arasından güvenli bir şekilde Urmi'ye gitsin ve Bradost ümerâsı ve Emîr Nâsır Ustûnî'nin, muhlislerin kalplerini bir araya getirmek ve muhaliflerin ise gönüllerini perişan etmek için hazırladığı bazı yazışmaları Tebriz ve o civarda iyi bir şekilde yaysın. Bu cümleden olarak mektuplar ve yazışmalar bu fakirin önceden beri tanıdığı Emîr Bey Mawsillu¹⁴⁶'ya tesir etmişti ve hepsinin birer nüshasını mütalaa etmesi için yüce sultana gönderdi. Her vecihle faydalı olacağı umulur. Onlara gönderilen bu mektupların kabul görmesi büyük önemdeki işlerin birçoğu için faydalı olacaktır ve neticeleri de ortaya çıkacaktır. Kabul edilmediği takdirde sadece bu risale ve mektupların ulaşması düşmanların kalplerinde tefrika ve kargaşa çıkaracak kendi tuğyan halindeki ayanlarına dahi itimat etmeyecekler. Bundan sonra Acem memleketinin tamamına, Bağdad ve etrafındaki ekâbiri Loristan, Gılânât, Rustemdâr ve Mâzenderânât melik ve ileri gelenlerine mevcut tedbirler dâhilinde elçilerle birlikte mektuplar gönderilecektir. Umulur ki kolaylıkla gerçekleşir ve olumlu sonuç verir. Her yandan meydana gelecek gelişmeler ve olaylar yüce eşiğe arz edilecektir. Ama bu bütün fethi hazırlıkları ve başlangıçları, hattı-ı hümayûnun, adalet ve ihsan izleri ile merhamet gölgesinin kara parçalarının hulasasına; İran-zemin'e yayılması kesinleştiğinde, bahardaki kutlu ilerleyişin alamet ve izlerinin kutlu alayların bu civarlara ulaşip yerleşmesinden önce mektup, haber ve muzaffer ordu gönderilmesi gibi her çeşit yolla bir biri ardına ortaya çıktığında asıl maksadın sonucu olarak ortaya çıkmış olur. İnşallahu'l-aziz

Bizim için senin bir defa gelişin yüz baharın gelişinden iyidir.

146 Emîr Han b. Gülâbi Bey b. Emîr Bey Mawsillu, Akkoyunlular zamanında yıllarca Diyarbekir hâkimliğini yapmış, ardından Şah İsmail'e tabi olmuş, Horasan valiliğine getirilmişti. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 408; *Khulasat al-Tawarikh*, I, s. 764-765.

Yine cüretle arz eder ki padişahın Âmid-i mahrûsa şehir ve hisarını zapt etmek için ilerlemesi şunun için gereklidir ki bu ülke ahalisinin bazıları kendi menfaatlerini elde etmek ve onların zararlarını def etmek istedikleri ve kendi yerlerini sevdiğikleri için düşmanlarla husumet içerisinde bulunduklarıdır. Düşmanlarla husumet içinde bulunanlara örnek olarak bazı meşhur ekâbir ve ayan, din düşmanlarının şerrinden kurtulmak ve ırz ve namuslarını korumak isteyen diğer bazıları, sulehâ güruhu ve orta halli insanlar. Sultanın bunların hepsi hakkında merhamet alamet ve izleri zahirdir. Ama o hisarı acizler, salihler ve zayıflar ile korumak daha fazla mümkün değildir. Zira Bayındırî sultanları zamanından bu zaman kadar o ülkenin el değiştirmesi zamanında birkaç defa günahsız bir kesimin katli ve yağma edilmesi söz konusu olmuş, özellikle de belirli bir kesim sebebiyle bu bir sene içerisinde muhasara gerçekleşmişti ki zayıflar ve fakirler onların süregelen bu istila ve tasallutlarından korku duyar olmuşlardı. Doğrusu dünya üzerinde eşi benzeri olmayan böyle bir hisarı Kanun-ı Osmanî ile korumak ve yeniçeriler, emîrül-ümerânın mutemed adamları ve Âmid'in itibar sahibi aşiret ileri gelenleri gibi güvenilir ve emin kimselerle tasarruf altına almak için zaman oldukça münasip görünüyor. Mülk ve hükümeti değiştirecek konuma sahip olan ve defalarca bu anlamda onlardan her türlü havadis zuhur eden bir kesimi bu hisara yerleştirmekten ihtiyaten uzak durulmalıdır. Oranın işlerinin kontrol anahtarlarını zayıfların, salihlerin ve garezsiz insanların hoşnut olduğu oranın münasip adamlarından birine vermek gerekir. Bu küstahça öneride bulunulurken o diyarın âlim, salih ve azizlerinin istekleri ve o diyar ahalisinin dinî ve dünyevî uygunlukları dikkate alınmıştır. Emir en yücedir. Bu fakirin Tebriz tarafındaki Bradost kavmi arasına gönderdiği adamının getirdiği haberler tahkik edildi. Bradost ümerâsının gönderdiği ve burada tahkik edilen haberlere göre Şah-ı gümrahın yapmak istediği şey şu: Dîv Ali'yi Çuhursad serhadine göndermiştir. Sultanın ilerlediği haberi doğrulanırsa baharda sultanın kalabalık ordusu yerleşmesin ve daha fazla kalamasın diye o bölgedeki bütün ahali ve aşiretleri Çuhursad'tan Karabağ, Gence ve Berda'ya sürgün edilecek, Azerbaycan da aynı şekilde bütün mal ve eşyalardan, koyun, at gibi hayvanlardan boşaltılıp harap edilecekti. Bu cihetten Çuhursad ve diğer yerlerden ahali firar etmeye başlamış, Kürdistan'a geliyorlardı. Bir kısmı da Bradost ümerâsına sığınmışlardı. Kuşkusuz bu fakirin perişan aklına geldi ki eğer sultanın ilerleyişi inşallah süratle kesinleşir, daha öncesinde ümerâ ve muzaffer ordu bölük bölük hududa gelirse, bunun ardından sultanın ilerleşme haberi etrafa yayılırsa gayet zayıf ve ezilmiş olduğu için o zalim cemaatin, ahaliyi Azerbaycan'ın etrafına sürgün etmeye pek fırsatı ve mecali kalmayacaktır. Muzaffer ordunun ardından Kürdistan, Şîrvân ve Gilân melik ve hâkimleri gibi Allah düşmanlarının düşmanı olan o dergâhın muhlis kulları, her

yandan reayayı ve acizleri himaye altına alacaktır. Zaaf ve ıstırap içinde olacakları için o zelil taifenin çok fazla tecavüz ve tasalluta mecali kalmayacaktır.

El çabukluğu göster zira çabuk davrananı kimse geçemez.

Bradost ümerâsı yalnız başına mübalağalı bir şekilde bu fakire yazmışlardı ki eğer sultanın emriyle, bu bendelerin yardım ve desteğiyle beş bin kişi gelirse sapkın Şah İsmail avare ve perişan edilebilir. Kürdistan'ın tamamı bu durumun böyle olacağında müttefiktir. Gerisi sultana kalmış olup onun yüce fikri ve tedbiri doğruluğa ulaştırıran bir rehber olacaktır.

Yine arz edilir ki Şah İsmail, Emîr Zâhid'i çeşitli mal ve inamlarla kandırarak yolundan çıkarıp kendi yanına getirtmiş, İslâm sultanının Dulkadir'in fethinden sonra geri döndüğü haberinin etrafta yankılandığı, bu fakirin Kürdistan'dan ayrılıp Bayburd'a ve emîrül-ümerâya gittiği bir zamanda Emîr Zâhid dalalet dolu tedariklerine başlamıştı. Ekrad'tan olup yine kendi aracılığıyla saf değiştirip mürted olan Büyükbaş¹⁴⁷ adlı şeytan başta olmak üzere bütün Kürdistan ümerâsına taç ve kılıç kemeri götürmüştü.

Kızılbaşın Van ve Vastan memleketlerinin ümerâsı için ... [satırın devamı yarıktık]

Kızılbaşların batıl düşüncesi şudur: Daha önce arzedilen gerekçelerden dolayı sultanın ordusu kısa aralıklarla sürekli İran'ı istila etmesin diye Kürdistan'ın dostluğunu elde ederek orada bekleme yapacakları bir mahal elde etmek, sultanın ilerleyişini engellemek için bir ordu tayin etmek, eğer sultanın ordusu Tebriz tarafına geçecek olursa baskı ve tazyik [altına alabilmek istiyorlar.] Aynı şekilde

147 *Şerefnâme*'de Başbüyük şeklinde geçer. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 156; Dehqan, *Index to Sharaf-nâma*, s. 38. Bıyıklı Mehmed Paşa bir raporunda bu kişiden Başbüyük Mehmed şeklinde söz eder. Ayrıca onun Şah İsmail'in büyük beylerinden olduğundan ve bütün Kürt beyleri ile sürekli temas halinde olup onları Şah İsmail tarafına çekmeye gayret sarf ettiğinden bahseder. TSMA. E. 11839 numaralı belgenin faksimile baskısı için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 176-177. Yine TSMA. E. 11996 numaralı belgede yer alan Başbüyük Mehmed'in Şah İsmail'in ordusuna dair verdiği detaylı rapor onun bir müddet Bıyıklı Mehmed Paşa'ya itaat ettiği ancak Bidlisi'nin ifadelerine göre yeniden Şah İsmail tarafına geçtiği söylenebilir. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Büyük baş Mehmed'e dair raporu için bkz. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides*, s. 178-181. Bıyıklı Mehmed Paşa bir başka arzında ise "Büyükbaş Mehmed ki Kürdistan beyi oğludur" şeklinde bahsederek Çayan Sultan tarafından Kürt beyleri üzerinde propaganda maksadıyla gönderildiğini hatta bu minvalde kendisi ile de konuştuğunu kaydeder. Bkz. TSMA. E. 5858.

Kürdistan dağlık bölgesinin karşısında Tebriz'in kuzey taraflarından Karacadağ ve ...[satır sonunda 2–3 kelime silik]

...büyük bir ordu olabilir ki bu iki ordunun Tebriz ve denizin [Urmiye Gölü] iki tarafından yerleşmesi durumunda sultanın büyük ordusunun buraya girmesi ve yerleşmesi ...[satır sonunda 2–3 kelime silik]

... bu batıl fikirlerden ki Allahu Teala buyurmuştur ki *Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir.*¹⁴⁸

Allah'ın yardımıyla bu fakir, Mîr Zâhid'in reşit yaştaki iki cesur oğlunun onlardan yüz çevirmesini sağlamıştı. Öyle ki [Mîr Zâhid'in oğullarından] Melik Bey¹⁴⁹ hüdâvendigârın gulamlığı altında Vastan ve Ahtamar Adası'nı kılıcının gücüyle babasından geri almıştı. Birçok itibar sahibi seçkin Kızılbaşı katl etmişti. Şimdi dergâhın has bendelerinin zümresine dâhil olmuştur. Adına nişân-ı hümâyûn ve emîrül-ümerânın istimâletnâmesi sadır olmuş, sultan ona vaat ve ihsanlarda bulunmuştu. Mîr Zâhid'in diğer bir oğlu olup babası tarafından veliaht yapılan Seydî Muhammed Bey oldukça zeki birisi. Bu hakir bendenin mektupları üzerine İslâm sultanının ordusuna düşmanlık besleyen babası ve bütün Kızılbaşlarla olan ittifakından vazgeçip, babasının bu noktadaki kusur ve özürlerini defalarca bu bendeye nakletmiştir. Yemin içerek şöyle ahdedti: Kızılbaşlara bu batıl düşüncelerinden dolayı asla aramızda fırsat vermeyeceğim, o hüdâvendigârın gulamıyım. Bu manaları içeren mektubuyla beraber babasının bir adamını göndermişti, emîrül-ümerânın hizmetinde ona [emîrül-ümerâyâ] ikramlarda bulunuldu. Zâhid de Van ve civarını tasarrufu altına almış, kaleyi muhkem hale getirmiş, kendi dağlık bölgesine girmişti. Her ne kadar Kızılbaş istese de özürlerini dile getirerek şunları söylüyordu: Rum ordusu Diyarbekir'e gelmiş ve benim memleketimi harap etmeye niyetlenmişler. Oğullarım Rum sultanının nöker ve çakeri olmuşlar. Ben onları def etmekten acizim. Zâhid'in oğlu Seydî Muhammed'e bizzat mektup gönderildi. Âlemin hüdâvendigârının devleti ile Van ve Hoy arasında yaşayan, İvaz Bey¹⁵⁰ gibi Kızılbaş ileri gelenlerinden bazı Kürt ümerâsı nasihatler içeren mektuplar vasıtasıyla İslâm sultanı ile müttefik kılmış onun gulamlığına tabi etmiş, Hoy ve Salmas yakınlarında olup Kızılbaş aile ait olan kaleye [kuşatmada] yardımlarını ulaştırmış

148 وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِبِينَ (12/52)

149 Hakkâri hâkimi Zâhid Bey'in oğlu. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 95.

150 Bidlîsî'nin de bahsettiği gibi Kızılbaş Kürt ümerâsından olup Mahmudî beyi Mîr Hamid'in oğludur. İvaz Bey, Şah İsmail zamanında Mahmudî aşiretinin reisi ve Hoşâb Kalesi'nin mîrlivâsı idi. Bkz. *Şerefnâme*, I, s. 301–302.

ve sultanın has gulamı olan Zâhid'in oğlu Melik Bey'e teslim etmiştir. Adı geçen sınır öyle bir hal almıştı ki Kızılbaş onu çevreleyemiyor, onunla meşgul olamıyor. Sultanın gulamlarının bu başarıları günden güne artacak ve ilerleyecektir.

Sultanın himmeti kendi işini yapınca şahlardan beklenen ve onlara layık olan şeyi dervişler yapar.

İstenilen şey sultanın yüce himmetidir. *Ves-selam*. (T SMA. nr. E. 6610).

Öz ■ Bu makalenin konusunu İdris-i Bidlîsî'nin daha önce çeşitli yayınlarda sıklıkla atıflarda bulunulan ancak tam metni olmayan ikisi II. Bayezid beşi I. Selim'e olmak üzere toplam yedi adet mektubu oluşturur. Bayezid'e yazdığı kişisel mektupların dışındakiler yani Selim'e yazdığı uzun raporlar kendi dönemi içinde değerlendirildiğinde mufassal olmalarının haricinde tıpkı Biyıklı Mehmed Paşa, Şadi Paşa ve Şeref Han Bidlîsî'nin Kürt beylerinin faaliyetleri ile ilgili merkeze gönderdiği raporlarla aynı niteliği taşıdığı görülür. Bu makalede yapılmak istenen şey mektup ve raporlar üzerinden bir değerlendirme değil, sadece metinlerin çevrilerek sahip oldukları eşsiz bilgilerin daha kullanılabilir hale getirilmesidir. Bidlîsî ile ilgili kaynaklarımızın azlığı dikkate alındığında ilk iki mektubun Bayezid dönemindeki yaşamına dair dikkat çekici ve başka yerde olmayan bilgiler içermesi, diğer beş adet raporun ise bu faaliyetlere dair yegâne kaynağımız olan *Selim Şâh-nâme*'de dahi yer almayan bazı detaylara sahip olması bu metinlerin ne derece önemli oldukları gösterir.

Anahtar Kelimeler: İdris-i Bidlîsî, II. Bayezid, I. Selim, Şah İsmail, Kızılbaş, Kürt beyleri, Osmanlılar, Safeviler.

Kaynaklar

Yazma Eserler ve Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) A.DVN. 42/32, h. 1075.

İdris-i Bidlîsî, *Mecmû'a-i Münşeat*, İÜ. Nadir Eserler Ktp. F 906.

İdris-i Bidlîsî, *Selim Şâh-nâme*, AE. Frs. 810.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T SMA.) nr. E. 1019.

T SMA. nr. E. 3156.

T SMA. nr. E. 5675.

T SMA. nr. E. 5858.

T SMA. nr. E. 6610.

T SMA. nr. E. 8333/1.

T SMA. nr. E. 8333/2.

T SMA. nr. E. 8333/3.

Yayımlanmış Eserler

Bacque-Grammont, Jean-Louis: *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut 1987.

Bacque-Grammont, Jean-Louis-Adle, Chahryar: “Quatre lettres de Teref Beg de Bitlis (1516–1520) Études turco-safavides, xi”, *Der Islam*, 63/1 (Berlin 1986), s.90-118.

Barkan, Ömer Lutfi: “H. 933–934 (M. 1527–1528) Malî Yılına Âit Bütçe Cetveli ve Ekleri”, *İÜİFM*, 15/1–4, (İstanbul 1953–1954), s. 251-329.

Dehqan, Mustafa: *Index to Sharaf-nâma*, İstanbul: Nubihar Yayınları 2015.

Demir, Abdullah: “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Osmanlı Devletine İltihakı”, *Köprü Dergisi*, 98 (İstanbul 2007), s. 167–182.

Emecen, Feridun M. ve Şahin, İlhan: “Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550–1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri”, *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri*, 19–23 (Ankara: 1999), s. 53-120.

Emecen, Feridun: *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları 2010.

Genç, Vural: “*Acem’den Rum’a*: İdris-i Bidlîsi’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt’in II. Bayezid Kısmı (1481–1512), (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Genç, Vural: “Şah ile Sultan Arasında Bir Acem Bürokrati: İdris-i Bidlîsi’nin Şah İsmail’in Himayesine Girme Çabası,” *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 46 (2015), s. 43-75.

Ghereghlou, Kioumars: “Cashing in on land and privilege for the welfare of the shah: Monetisation of *tiyül* in early Safavid Iran and eastern Anatolia,” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 68/1 (Budapest 2015), s. 87-141.

Ghiyas al-Din b. Humam al-Din Khvandamir, *Habib al-Siyar*, IV, Tehran: Intisharat-e Khayyam 1380.

Göyünç, Nejat: *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1991.

Hamd-Allah b. Ebibekr b. Muhammad b. Nasr Mustawfi Qazvini, *Nuzhat al-Qulub*, ed. Muhammad Debir Siyaqi, Tehran 1336.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, II, İstanbul: Tabhâne-i Âmire 1279.

İDRİS-İ BİDLİSÎ'NİN
II. BAYEZİD VE I. SELİM'E MEKTUPLARI

- Hurshah b. Qubad al-Husayni, *Tarikh-e Ilchi-e Nizamshah*, ed. Muhammad Reza Nasiri-K. Haneda, Tehran: Anjuman-e Asar va Mafakhir-e Farhangi 1379.
- İdris-i Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, nşr. Hicabi Kırancıç, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2001.
- İnalçık, Halil: "Kırım Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXV (Ankara 2002), s. 450–458.
- Meisami, Julie Scott: "History as Literature", *Persian Historiography*, ed. Charles Melville, London-New York 2012, s. 1–56.
- Michel M. Mazzaoui, *Paydayish-e Dawlat-i Safawi* (The Origins of the Safavids: Shi'ism, Sufism and the Ghulat), çev. Ya'qub Azhand, Tehran 1388.
- Muhammad Yusuf Valeh, *Khuld-e Barin: Iran dar Ruzegar-e Safaviyan*, ed. Mir Hashem Muhaddes, Tehran: Bonyad-e Mowqafat-e Doctor Mahmoud Afshar 1372.
- Özcan, Abdülkadir: "Gureba Bölükleri" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV (İstanbul 1996), s. 201–202.
- Qadi Ahmad bin Sharaf al-Din al-Husayn al-Husayni al-Qumi, *Khulasat al-Tawarikh*, Ed. Ehsan Eshraqi, I, Tehran 1383.
- Rijâl-e Kitab-e Habib al-Siyar*, nşr. Abd al-Husayn Navai, Tehran: Anjuman-e Asar va Mafakhir-e Farhangi 1379.
- Sevgen, Nazmi: "Kürtler III", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 7 (İstanbul: 1968), s. 57-62.
- Sevgen, Nazmi: "Kürtler IV", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 8 (İstanbul: 1968), s. 47-53.
- Söylemez, M. Mahfuz ve Demir, Abdullah: *1550 Tarihli Tabrir Defterine Göre Çapakçur Livası (Nüfus ve İskân)*, Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları 2010.
- Spuler, Bertold: "Atabakan-e Lorestan", *Iranica*, II (London 1987), s. 896-898.
- Şeref Han Bidlîsî *Şerefnâme: Tarikh-e Mufassal-e Kurdistan*, nşr. V. Veliaminof Zernof, Tehran 1377.
- Tarikh-e Qizilbashan*, Astan-e Qods-e Razawi Kitabkhane-ye Melli-ye Malek, 6284.
- Topkapı Sarayı Arşivi H. 951–952 Tarihli ve E-1232 Numaralı Mühimme Defteri*, nşr. Halil Sahillioğlu, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) 2002.
- Unat, Faik Reşit: "Neşri tarihi üzerinde yapılan çalışmalara toplu bir bakış," *Belleten*, VII, 25 (Ankara 1943), s.177–201.
- Yakut Hamavî Bağdadî, *Mu'cemül-Buldan* (Farsça Tercüme), Sazman-e Miras Farhangi-ye Kishvar, Tehran 1383.

İDRİS-İ BİDLİSİNİN
II. BAYEZİD VE I. SELİM'E MEKTUPLARI

TSMA. E. 5675

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a manuscript page. The text is written in a cursive style and is arranged in several columns. There is a faint circular stamp or seal visible in the upper right quadrant of the page. The paper shows signs of age and wear.

İDRİS-İ BİDLİSÎ'NİN
II. BAYEZİD VE I. SELİM'E MEKTUPLARI

TSMA E. 8333/1

TSMA E. 8333/2

İDRİS-İ BİDLİSÎ'NİN
II. BAYEZİD VE I. SELİM'E MEKTUPLARI

TSMA E. 8333/2

Handwritten Turkish text on a single page of aged paper, likely a historical document or letter. The script is a cursive Ottoman style. At the top right, there is a small heading or date: "بدره سنه" (Bederun Senesi). The main body of the text is densely packed in approximately 25 lines, starting with "بسم الله الرحمن الرحيم" (In the name of the most Gracious, the Most Merciful). The text appears to be a formal communication or a religious treatise. The paper shows signs of age, including some staining and a slightly uneven texture.

TSMA E. 8333/3

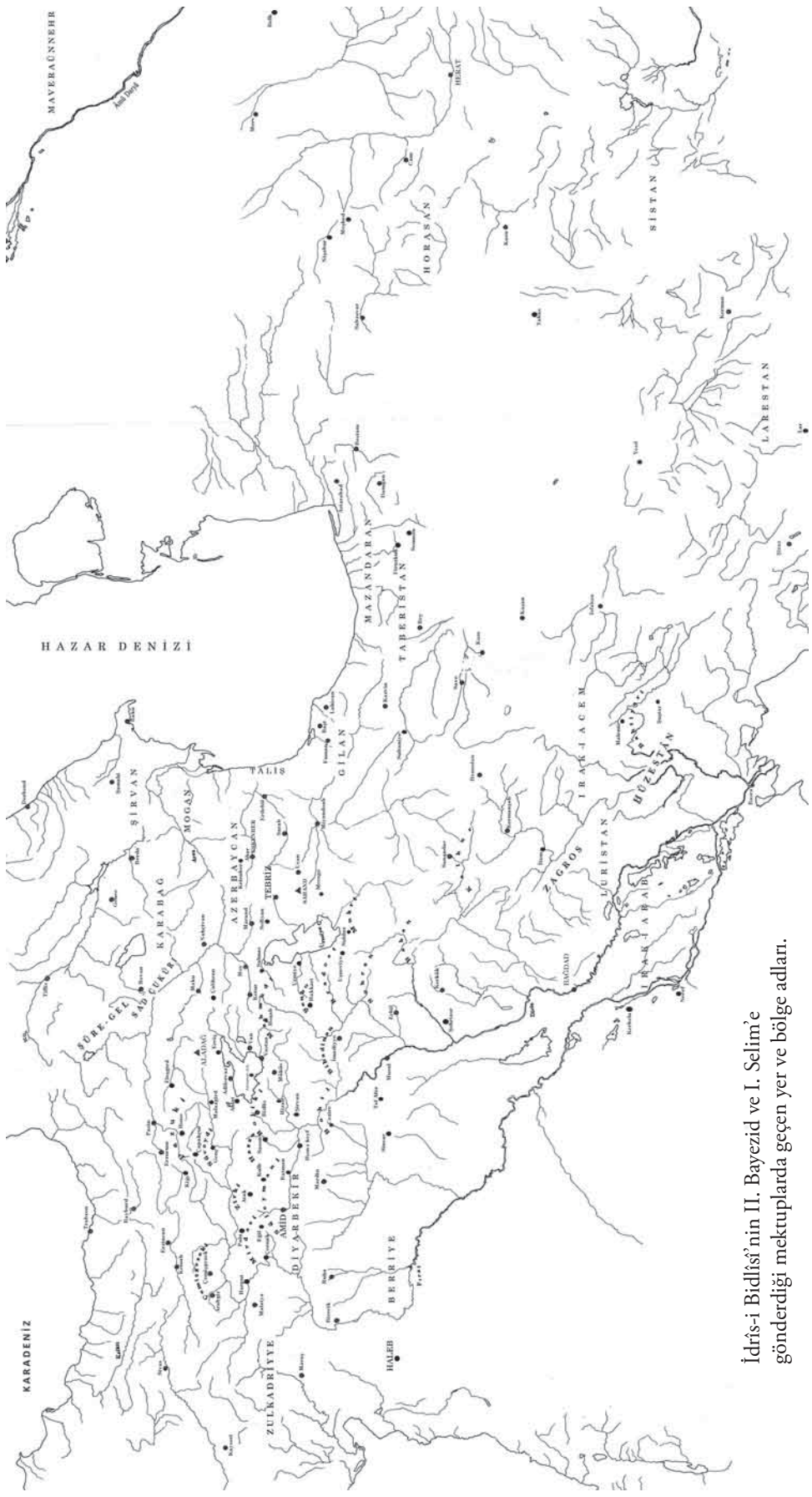
İDRİS-İ BİDLİSÎ'NİN
II. BAYEZİD VE I. SELİM'E MEKTUPLARI

TSMA E. 1019

TSMA E. 6610

İdris-i Bidlistî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e gönderdiği mektuplarda geçen yer ve bölge adları.